

mpc
METODICKO-PEDAGOGICKÉ CENTRUM

**VZDELÁVANÍM
PEDAGOGICKÝCH ZAMESTNANCOV
K INKLÚZII MARGINALIZOVANÝCH
RÓMSKYCH KOMUNÍT**

Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť / Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ

Kód ITMS: 26130130051

číslo zmluvy: OPV/24/2011

Metodicko – pedagogické centrum

Národný projekt

**VZDELÁVANÍM PEDAGOGICKÝCH ZAMESTNANCOV
K INKLÚZII MARGINALIZOVANÝCH RÓMSKYCH KOMUNÍT**

Mgr. Jarmila Saxová

Dejiny regiónu Spiš I.b

<2014>

Vydavateľ: Metodicko-pedagogické centrum,
Ševčenkova 11, 850 01 Bratislava

Autor UZ: <Mgr. Jarmila Saxová

Kontakt na autora UZ: <Základná škola s materskou
školou, Školská 684, 053 33
Nálepkovo,
www.zssmsnalepkovo.edupage.org.
>

Názov: <Dejiny regiónu Spiš I.b>

Rok vytvorenia: <2014>

Oponentský posudok vypracoval: < Mgr. Bibiána Krajníková

ISBN 978-80-8052-726-6

Tento učebný zdroj bol vytvorený z prostriedkov projektu Vzdelávaním pedagogických zamestnancov k inklúzii marginalizovaných rómskych komunit. Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov Európskej únie.

Text neprešiel štylistickou ani grafickou úpravou.

Obsah:

4. Spišské hrady a kaštiele

- 4.1. Spišský hrad
- 4.2. Gelnický hrad
- 4.3. Kežmarský hrad
- 4.4. Ľubovniansky hrad
- 4.5. Marcelov hrad
- 4.6. Markušovský hrad
- 4.7. Markušovský kaštieľ
- 4.8. Richnavský hrad
- 4.9. Kluknavský kaštieľ
- 4.10. Holumnický hrad
- 4.11. Jaklovský kaštieľ
- 4.12. Betlanovský kaštieľ
- 4.13. Helcmanovský kaštieľ

5. Historické udalosti na Spiši

- 5.1. Spišský záloh
- 5.2. Ján Jiskra z Brandýsa a bratříci
- 5.3. Rómovia na Spiši
- 5.4. Zbrane
- 5.5. Zbojníci
- 5.6. Pošta
- 5.7. Boj o uhorský trón
- 5.8. Poplatky vo feudalizme
- 5.9. Protihabsburské povstania
- 5.10. Turci na Spiši
- 5.11. Vláda Márie Terézie a Jozefa II.
- 5.12. Buržoázna revolúcia a zánik poddanstva
- 5.13. Ťažba nerastných surovín

6. Použitá literatúra

4.Spišské hrady

Už za vlády Ondreja II. dochádza k výstavbe hradov. Do vpádu Tatárov mali len králi právo stavať hrady. Hrad bol miestom odkiaľ sa kontrolovali obchodné cesty, spravovalo územie a v neposlednom rade i chránil tamojších obyvateľov, čo sa osvedčilo pri nájazde tatárskych kmeňov v roku 1241/1242. Po tatárskej pohrome už aj šľachtici stavajú hrady ako svoje sídla. Spiš je bohatý aj na tieto kultúrne pamiatky. Niektoré môžeme obdivovať dodnes a z niektorých sú dnes už len malé fragmenty.

4.1. Spišský hrad

Strategický význam hradného kopca v minulosti vyplýval z prírodných daností zvýraznených neprístupnosťou kopca zo západnej, východnej a severnej strany, kde skalný masív tvoria takmer 20-40m kolmé zrázy. Dôležitosť tejto lokality podporovala aj stará obchodná cesta, ktorá prechádzala údolím Hornádu a Popradu a spájala kultúrne vyspelý juh so severom Európy. Jej význam vzrástol v stredoveku, keď spájala dolné Uhorsko, významnú košickú oblasť a spišské mestá s Poľskom. Osídlený bol takmer bez prerušenia už od 5.tisícročia pred našim letopočtom a od stredoveku bol už nielen osídleným, ale i opevneným miestom až do požiaru roku 1780.Najstaršie osídlenie hradného kopca, doložené keramickými výrobkami, ako aj výrobkami z kameňa, je z mladšej doby kamennej(eneolitu a súvisí s ľuďom tzv. bukovohorskej kultúry, pomenovanej podľa zistenej koncentrácie jej sídlisk v Bukových horách. Nositelia bukovohorskej kultúry husto osídľovali východné Slovensko a prenikli i na Spiš – povodie Hornádu (nálezy v Bijacovciach, Haligovciach a inde). Sídliská stavali na miernych návršiach a terasách a priniesli na naše územie nebývalý hospodársky rozmach. Na našom území žili pomerne dlho, a to od druhej polovice 5. tisícročia až po záver prvej polovice 4. tisícročia pred našim letopočtom. Vynikali v hrnčiarstve. Neskoršie obdobie osídlenia hradného kopca súvisí s nositeľmi tzv. bodrogkeresztúrskej kultúrnej skupiny z konca mladšej doby kamennej (približne od polovice 3. tisícročia pred našim letopočtom), ktorá priniesla kvalitatívne vyšší stupeň vývoja. Títo ľudia si osvojili používanie nového kovu- medi. Pomerne husté osídlenie hradného masívu, ale aj prilahlých kopcov a susedného Dreveníka súvisí s ľuďom bádenskej kultúry , nazývanej aj ako kultúra s kanelovanou keramikou podľa charakteristickej výzdoby keramiky kanelúrami. Tí žili na našom území v druhej polovici 3. tisícročia pred našim letopočtom. Najintenzívnejšie a čo do rozlohy i najmohutnejšie osídlenie hradného kopca spadá do obdobia okolo zlomu letopočtu (od 1. storočia pred našim letopočtom až do 2.storočia nášho letopočtu). V tom období Spiš

osídľovali ľudia púchovskej kultúry. Nositeľom púchovskej kultúry bol pravdepodobne keltský kmeň Kotínov. Na našom území treba rátať i s prítomnosťou dáckeho etnika už od druhej polovice 1. storočia pred našim letopočtom. Dominantnú úlohu v tejto kultúre mal chov dobytka a spracovanie železa. Osobitným prejavom ľudu púchovskej kultúry sú strieborné mince tzv. spišského typu známe zo Spišského hradu, ktoré dokladajú existenciu samostatnej minciarskej dielne na hradnom kopci. Našli sa i rímske mince, čo dokazuje kontakt s rímsko-provinciálnym prostredím. Opevnené hradisko tvorilo pravdepodobne politicko-správne a hospodárske centrum púchovského ľudu vo východnej časti Spiša. Na základe výskumu možno v areáli hradného kopca vyčleniť tri funkčné i spoločensky rozdielne okruhy. Prvý okruh tvorila prirodzená skalná akropola. Na celej ploche skalného masívu, ale hlavne na jej západnej strane, sa našli konštrukčno-statické jamy príbytkov vysekaných v skalách, ktoré sa dajú čiastočne i dnes zrekonštruovať. Túto prirodzenú a ťažko prístupnú skalnú akropolu ešte zabezpečoval súvislý obranný val s vnútornou konštrukciou z kameňa. Nálezy z týchto miest nasvedčujú, že tu žila spoločensky nadradená vrstva. Druhý okruh tvorilo jadro hradiska, ktoré bolo medzi prvým a druhým obranným valom. Konštrukčne i technicky je druhý val totožný s prvým. Medzi nimi bol pás sídelne veľmi využitý. Boli tu obytné domy, hospodárske objekty rôzneho charakteru a pravdepodobne i kultová stavba. Tretí okruh tvoril priestor mimo opevnených priestorov a nachádzali sa na ňom poľnohospodárske osady, ktoré hospodársky zabezpečovali obyvateľov hradiska. Koncom 2. storočia nášho letopočtu život na hradisku náhle zanikol. Hradný kopec bol vyše 900 rokov opustený. Prioritné postavenie po zániku púchovského hradiska preberá susedný Dreveník, kde vzniká veľké slovanské sídlisko tzv. „drevený hrad“. Na prelome 5.-6. storočia nášho letopočtu do zložitých etnických pomerov na Spiši zasiahli Slovania. Život na hradný kopec sa postupne vracia až v 11. storočí, čo dokumentujú skromné hrnčiarske výrobky. Ale až prvá polovica 12. storočia prináša jeho trvalé osídlenie. V tom období tu vzniká veľká kruhová veža, ktorá mala asi päť podlaží spolu so suterénom a 23 metrový priemer. Išlo o obytnú vežu, postavenú na najvyššom mieste hradného brala ako najstaršiu centrálnu a hlavnú kamennú stavbu. Vedľa postavili cisternu a obvodové obranné opevnenie. V areáli opevnenia boli i zrubové domy. Ide o vyspelú hradnú architektúru. Predpokladá sa, že ju stavali valónski kolonisti. Táto veža pomerne skoro zanikla. Spôsobila to geologická porucha skalného podložia. Veža zničila i časť obranného opevnenia. V období vojvodu Kolomana vzniklo na Spišskom hrade veľké stavebné dielo v podobe rozľahlého opevnenia, ktoré ohraničilo bývalú akropolu pravekého hradiska. Vybuďovali novú hradbu z lomových travertínových blokov. Vstup do opevnenia bol v tvare vežovej brány a chránený priekopou a padacou mrežou. Ešte

pred tatárskym vpádom sa na hrade postavil trojpodlažný palác, ktorý mal hospodárske prízemie a reprezentačné poschodie, na ktoré sa chodilo po schodoch. Jediná veľká miestnosť sa mohla predeliť podľa potreby závesmi či kožušinami. Z veľkej miestnosti hneď od portálu viedli schody do horného poschodia a z neho sa dalo vyjsť na vysunutú drevenú zastrešenú ochodzu. Ďalším dielom tejto etapy je valcová veža v strede nádvorja. Pustošivý vpád Tatárov zasiahol i Spiš, pravdepodobne i preto, lebo čakali bohatú korisť. Spišský hrad, ako jeden z mála hradov, odolal ich nájazdu. Po nečakanom odchode Tatárov roku 1242 kráľ udeľuje šľachte i cirkvi rôzne úľavy. Roku 1249 sa na hrade usídlil spišský prepoš, ktorý tu začal rozsiahlu stavebnú činnosť. Zameral sa na výstavbu predhradja s novou vstupnou vežou, menšou obytnou vežou a opevnením. V tejto dobe bol postavený románsky dvojposchodový palác s hospodárskym prízemím a s ochodzou na najvyššom poschodí, obranná valcová veža-donjon- rok 1270, románska brána a kaplnka, ktorú postavili medzi palácom hradu a obytnou vežou prepošta. Po smrti posledného Arpádovca Ondreja III. roku 1301 vzbĺkli nepokoje i na Spiši. V bojoch o hrad sa vyznamenal magister Kakaš, predok Berzeviczyovcov. Boj medzi Karolom Róbertom a Omodejovcami zasiahol i Spišský hrad. Matúš Čák vedený pomstou po prehratej bitke pri Rozhanovciach začal obliehať hrad, no kráľov druh Filip Drugeth ho ubránil. Najvýznamnejšou stavebnou činnosťou v 14. storočí bola na hrade výstavba nového predhradja, dnes nazývané stredné nádvorie, ktoré sa pripojilo k staršiemu jadrú na západnej strane. Opevnenie postavili z travertínových lomových kameňov. V hornej časti bol múr ukončený ochodzou a cimburím so strieľňami. Vstup do nového nádvorja umožňovala jednoposchodová vežová brána na južnej strane. Bránu chránila suchá priekopa –barbakán. V priestoroch tohto nádvorja stáli objekty hradnej posádky, služobníctva, maštale pre kone a dobytok, hospodárske a remeselnícke objekty. Hrad sa v priebehu 14. storočia veľmi nezmenil. Rušné časy pre hrad nastali až v prvej polovici 15. storočia v súvislosti s husitským a bratríckym hnutím. Kráľovná Alžbeta povolala na ochranu záujmov jej neplnoletého syna Jána Jiskru z Brandýsa. Okrem iného mu darovala i mesto Levoču. Po dobytí Richnavského hradu obrátil svoje vojská proti Spišskému hradu. Hrad bol v tom čase v rukách župana Rozgonyiho. Pri obrane hradu mu pomáhal i jágerský biskup. Spoločnými silami hrad uchránili pred Jiskrovým vojskom. Nakoniec sa mu predsa len podarilo získať hrad v roku 1442 pravdepodobne pomocou vtedajšieho hradného kapitána Petra Basku. Na hrade nastala mimoriadna stavebná činnosť. Prvou stavbou bolo kruhová pevnosťka uprostred hradného svahu. Túto nevšednú pevnosťku možno pokladať za príbytok a hlavný stan najvyššieho veliteľa uprostred rozsiahleho vojenského tábora. Po tejto prvej etape stavebnej činnosti Jiskrových vojsk nastala stavba mohutného opevnenia na západnom hradnom svahu, ktoré

chránilo táborisko. Dnes ho voláme dolné nádvorie. Keďže tu neexistovala žiadna prirodzená ochrana a celá obrana spočívala na hradbách, bolo potrebné postaviť silné múry. Ich hrúbka je cca 3 metre a výška 7 metrov. Obrancov chránila ochodza, ktorá bola z vonkajšej strany chránená predprsným múrom. Ide o nepravidelný obdĺžnik s rozmermi 258x115 m. Pre nové opevnenie vybudovali neznámi stavitelia i novú vstupnú bránu od Spišského Podhradia, na ktorej sa nachádzajú veľké kamenárske značky neobvyklých tvarov, ktoré nemajú nielen na Spiši, ale i na Slovensku obdobu. Vo fortifikačnom systéme tohto nového predhradia významnú úlohu mali dve hradné veže na severnej a južnej strane. Po odchode Jiskrových vojsk toto nádvorie stratilo prakticky svoj význam, a využívalo sa neskôr len na hospodárske účely. V 17. storočí pri severnej stene postavili maštale a ubikácie pre koniarov. Dôslednú prestavbu hradu uskutočňujú až bratia Štefan a Imrich Zápoľskovci, ktorí získali Spišský hrad za svoje vojenské zásluhy v 60-tych rokoch 15. storočia. Celková stavebná činnosť spočívala v podstate v prispôbení hradu ako pevnosti novej bojovej techniky a vybudovaní rodového sídla podľa vtedajšej módy. Priestor Spišského hradu neumožňoval vybudovať moderné pohodlné sídlo, preto siahli ku kompromisom. Zástavba sa niesla v znamení rozšírenia nových neskorogotických poschodových a luxusne vybavených budov, ktoré slúžili ako obydlia jednotlivým členom rodiny. V tomto období postavili i hradnú kaplnku v neskorogotickom štýle, zmodernizovali starý románsky palác veľkými gotickými oknami. Zmena sa týkala nielen interiéru, ale i exteriéru. Objavuje sa okrová omietka, nástenné maľby, figurálne maľby, kozuby, kachle. Siluetu neskorogotického hradu dotvárali strechy, ktorých vzhľad nám nie je dodnes známy. Na hrade sa narodil i Ján Zápoľský, neskorší uhorský kráľ. V prvej polovici 16. storočia sa na hrade začali nepokoje. Menili sa hradní kapitáni a tesne po polovici 16. storočia hrad pripadá novej rodine – Thurzovcom z Betlanoviec. Alexius Thurzo, prvý majiteľ z tejto rodiny, bol spišský župan. Hrad prešiel ďalšou rekonštrukciou a získal renesančný vzhľad. Prvé renesančné prestavby vyplynuli z novej hospodárskej a spoločenskej funkcie hradu. Veľký renesančný palác stratil svoju reprezentačnú úlohu v prospech potrebnejšej zbrojnice. Zaostalosť opevnenia sa rozhodli riešiť po obliehaní hradu roku 1528 a výbuchu veže s pušným prachom roku 1543. V tom istom roku sa teda modernizovalo opevnenie a vybudovali sa delové strielne. V 16. storočí sa vybudoval i nový vstup na horné nádvorie. Nad skalou umiestnili polkruhový portál s rímsou, pred ktorým vybudovali padací most so zložitou drevenou konštrukciou a tým vyrovnali značný výškový rozdiel. Celá prestavba hradu v tomto období mala najmä utilitárny charakter. Thurzovci, ktorí sa pričínili o rýchly rozvoj renesancie na Spiši, sa zapojili i do šírenia reformačného hnutia. Úpravy a opravy hradu pokračovali aj v 17. storočí. Zásadnejšie zmeny na hrade však začal robiť až

Štefan Csáky. Spišský hrad nezískal jednoducho. Keď Thurzovci vymreli po meči, Štefan Csáky najprv v roku 1636 obsadil hrad a až o dva roky neskôr získal donačnú listinu od kráľa. Nový majiteľ hradu sa kráľovi odvdáčil tak, že mu pomohol v boji proti Rákoczi. V roku 1651 získali hradný majetok dedične nielen po meči, ale i po praslici. Celá posledná prestavba na hrade sa uskutočnila do začiatku šesťdesiatych rokov 17. storočia. Bola prestavaná obytná časť hradu. Zmenila sa južná strana hradu, kde dal Štefan Csáky postaviť hromadné sociálne zariadenie a to tak, že využil starú gotickú cisternu ako žumpu, opatrenú filtračným zariadením. Neďaleko postavili novú kuchyňu. Písomné pramene z tohto obdobia sú už bohatšie, a preto sa dozvedáme, že v panských izbách sa nachádzali obrazy, nábytok, zbrane, mnohé i zo staršieho obdobia, ktoré neskôr boli prevezené do kaštieľov v Hodkovciach a Bijacovciach. Modernizácia sa dotkla systému ohrievania, okenných výplní a svietidiel, čím sa hrad zmenil na pohodlnejšie panské sídlo. Radikálnejšie zmeny nedovoľovala stavebná dispozícia hradu z predchádzajúceho obdobia. Úpadok výtvarného prejavu na hrade sa vysvetľuje postupným presunom Csákyovcov do kaštieľov, kde prírodné prostredie a predovšetkým zakladanie záhrad a obôr poskytovalo voľnejší a pohodlnejší spôsob života. Na hrade zostala len malá vojenská posádka, ktorá sa mala starať o údržbu hradu. Už v roku 1670 môžeme stav hradu označiť za chatrný. Hlavne v tom období, keď pokročil vývoj vojenskej techniky, Spišský hrad už nespĺňal podmienky nového spôsobu boja a tým stratil jeden z najdôležitejších významov. O jeho osude rozhodla päťčlenná vojenská rada na čele s Eugenom Savojským, ktorá v rámci posilnenia južnej hranice proti Turkom vyberala hrady vhodné na obranu. Začiatkom roku 1702 bol Spišský hrad zadelený do prvej skupiny objektov, ktoré treba zbúrať. Našťastie sa ukázalo, že na búranie nie je dostatok peňazí. Naopak, ešte raz bol hrad pripravený na obranu. Bol vybudovaný delostrelecký bastión a ďalšie úpravy na využitie diel. Hrad bol dobre vyzbrojený, zásobovaný, no jeho stavby boli už značne narušené. Z tohto obdobia pochádza hrob s naznak pochovaným s'atým cisárskym dôstojníkom s dobre zachovanou časťou kabátca so striebornými gombíkmi. Telo objavili v 70- tých rokoch 20.storočia. Náhodný požiar na hrade roku 1780 urýchlil jeho rozklad. Pretože hrad bol vzdialený od bojov s Turkami, chýba nám grafické vyobrazenie hradu. S prvým známym vyobrazením hradu sa stretávame až po polovici 19. storočia (1856-1864). Ide o L. Rohbocka, ktorý vyobrazil hrad už bez striech a vrchné podlažie západného traktu horného hradu je už v ruine. Na sklonku 19. storočia chodili sem vojaci levočskej posádky na ostré streľby a hľadači pokladov, ktorí vydrancovali kryptu kaplnky. Postupne sa murivo Spišského hradu stáva dobrým stavebným materiálom pre stavby v jeho okolí. Rozľahlá ruina s početnými architektonickými detailami neušla pozornosti cisársko-

kráľovskej komisie pre výskum a zachovanie pamiatok zriadenej v roku 1865. Nedostatok peňazí však neumožnil jej výskum a záchranu. Takáto situácia panuje i za prvej Československej republiky. Obrat nastáva po II. svetovej vojne, keď je Spišský hrad vyhlásený za národnú kultúrnu pamiatku. V šesťdesiatych rokoch 20. storočia prebieha archeologický a architektonický výskum pod vedením A. Vallaška a A. Fialu. V roku 1970 začala postupná konzervácia ruín, ako i vyzdvihnutie najvýznamnejších detailov. Vďaka nej boli znovu postavené hradné múry, opravený donjon / kruhová veža/ a celý objekt je sprístupnený verejnosti. Od roku 1993 je na zozname kultúrneho dedičstva UNESCO.

4.2. Gelnický hrad

Typickou dominantou Gelnice je bralo so zručaninami niekdajšieho sídla panstva, ktorý svojou mocou udržiaval rozsiahle baníctvo. V ruinách hradu driemu stáročné tajé, ktoré doteraz uchovávajú svoje čaro a len náhodne vydávajú svoje relikvie, ktoré dopĺňajú chýbajúce stránky dejín hradu a Gelnice. História hradu môžeme rozdeliť do štyroch období. Prvá etapa zahrňuje dobu od vzniku hradu ako kráľovského majetku až k jeho darovaniu šľachticom (1234-1464). V druhej etape majiteľmi hradu boli rody Zápoľských a Thurzovcov (1464-1638). Tretia etapa Gelnického hradu spadá do panovania rodiny Csákyovcov, a to od roku 1638- 1836. Od roku 1836 dejiny hradu napĺňajú štvrtú etapu, je to obdobie, keď hrad

spravuje mesto Gelnica. Z gelnickej kroniky, podľa záznamov historika Genersicha vieme, že už kráľ Štefan (997-1038) pripisoval prísľahovalectvu veľký význam. V tomto období na území Hnileckej doliny Gelnica už mala významné postavenie, vďaka ťažbe vzácnych kovov, zlata a striebra a bola pripravená prijať nemeckých kolonistov. Túto okolnosť potvrdzuje i nápis na najstaršej pečati Oppidum vetustissimum secpusii (najstaršie mesto Spiša). Gelnica, ako stredisko rozsiahleho baníctva dala dôvod, aby kráľ Ondrej II. (1205-1235) dal postaviť hrad. Miesto výstavby hradu určil Gottfried Klingsoher, ktorý pri plnení kráľovského posolania dal opevniť banské centrum – Gelnicu. Pôdorys oválneho tvaru je typický pre toto obdobie. V roku 1243 časť gelnického územia získavajú Bebekovci z neďalekej Krásnej Hôrky. Tí sa niekoľkokrát pokúsili hrad dobyť, ale sa im to nepodarilo. Po tatárskom vpáde dáva kráľ Belo IV.(1235-1270) príkaz na vybudovanie hradov, ktoré budú útočiskom obyvateľov v prípade napadnutia. Medzi takýmito hradmi figuruje i Gelnický hrad. V roku 1274 povstali Rolandovci a zmocnili sa aj Gelnického hradu. Ďalšie nepokoje nastávajú v roku 1343, za vlády kráľa Ľudovíta Veľkého, ktorý donáciou prevádza banský Štilbach do správy Gelnického hradu. Toto sa priecilo Bebekovcom, a preto podnikajú výpady proti Gelnici. Zakaždým ich útok bol odrazený. V roku 1437 kráľ Žigmund dáva Gelnický hrad s príslušnými baňami do zálohu bamberskému občanovi Eberhardtovi Chieberovi za 2000 zlatých. Po smrti kráľa Žigmunda i Alberta, povoláva kráľovná Alžbeta Jána Jiskru z Brandýsa na presadene svojich záujmov. Tak sa roku 1442 dostávajú Jiskrove vojská i do Gelnice a zmocňujú sa hradu. Tu svoje mocenské i náboženské pozície uplatňoval od roku 1447do roku 1462. O tom, že hrad s príslušnými baňami patril Jiskrovi sa dozvedáme zo zmlúv o prímerí z rokov 1444 a 1450. Kráľ Matej Huňady s pomocou bratov Zápoľských prinútil Jiskru v tomto roku opustiť hrad i územie Gelnice. Odchodom Jiskrových vojsk končí dvestotridaťročné kráľovské vlastníctvo. Hrad dal kráľ za preukázané služby rodine Zápoľských . Prvým vlastníkom z tohto rodu bol Imrich Zápoľský, ktorý hrad dostáva v roku 1465 spolu s príslušnými baňami. Po ňom hrad získava jeho mladší brat Štefan, ktorý však už o dva roky umiera. Vdova po Štefanovi ,Hedviga ,sa stáva majiteľkou hradu spolu so svojimi synmi Jánom (budúcim uhorským kráľom) a Jurajom. Gelničania však neuznali Jána Zápoľského za svojho kráľa, ale priklonili sa k Ferdinandovi Habsburskému. Tento odpor nezostal bez povšimnutia na Spišskom hrade – sídle Zápoľských. Už o rok – 1527 odtiaľ odchádza vojsko pod velením Mikuláša Derencsényiho, ku ktorému sa pripojil i štiavnický opát Michal Rosen, aby donútil Gelničanov k poslušnosti kráľovi Jánovi Zápoľskému. Po prechodných úspechoch dobyvateľov sa obyvateľom Gelnice podarilo nielen poraziť toto vojsko, ale i zmocniť sa hradu. Veliteľa hradu Františka Boda odvedli do Viedne, sídla

Habsburgovcov. Kastelána zajali a neskôr popravili. V priebehu bojov bol hrad zničený. Je možné, že hrad nezničili jeho občania, ale že situáciu využili Bebekovci, zmocnili sa hradu a vyplienili ho. K tejto dobe sa viaže i povesť: Z okna hradnej veže sledovala nerovný boj krásna hradná pani. Boj za cvendžania mečov o brnenie, za rachotu výbuchov z mažiarov, výkrikov a stonov ranených a umierajúcich prebiehal so striedavým šťastím. Avšak proti niekoľkonásobnej presile útočníkov nepostačovala ani chrabrosť obrancov hradu, ktorí padli ako hrdinovia v nerovnom boji. Hradná pani v poslednej chvíli zobrala klenoty hradného pokladu a vhodila do hlbkej studne uprostred nádvorja, aby sa nedostali do rúk nepriateľa. Do studne vhodila aj svoje deti a tiež sama sa vrhla do jej hlbín, aby tak dovŕšila dielo skazy. Studňa mala spojenie s riekou Hnilec, takže mŕtvolu hradnej panej vylovili rybári a pochovali ju pod hradnými múrmi. Poklad na dne studne nenašli, sú v nej možno dodnes. Táto povesť má mnoho obmien a je tiež spojená s tajnými chodbami, ktoré sa údajne nachádzali v podzemí hradu. O zničení hradu sa dozvedáme z cestopisnej správy banskobystrického faktora, ktorá bola určená pre viedenský dvor a zapísal ju archivár Heinz Prokert. Ešte v tom istom roku kráľ Ferdinand I. daroval Gelnický hrad za preukázané služby rodine Thurzonovcov darovacou listinou vystavenou na Alexiusa Thurzu z Bethlanoviec. Keďže majiteľom hradu sa cítil Ján Zápoľský, daroval Gelnický hrad Hieronymusovi de Laske z Tarnova. Zároveň vyslal vojsko o sile 700 mužov, aby získali naspäť hrad, ale výprava sa nepodarila. Nový majiteľ ihneď prišiel k náročným opravám hradných múrov. Hrad prístavbami zväčšil a odvtedy hrad niesol nové pomenovanie – Thurzov hrad. S touto skutočnosťou sa nevedel zmieriť priateľ Jána Zápoľského Peter Csetneky, a preto sa rozhodol napadnúť hrad v roku 1537. Nielenže sa mu nepodarilo hrad dobyť, ale bol zajatý a väznený na Spišskom hrade. Po krátkom období pokoja už v roku 1540 je hrad opäť napadnutý, teraz Bebekovcami, ktorí sa pridávajú na stranu syna Jána Zápoľského a chcú takto prinútiť i Gelničianov, aby sa pridali na jeho stranu. Pokus o dobytie im nevyšiel. Počas panstva Alexiusa Thurzu sa vyhrocujú rodinné spory, ktoré vyústili k obsadeniu hradu Jánom Thurzom. V roku 1558 sa majiteľom hradu stal syn Alexiusa a sľúbil kráľovi, že sa bude starať o hrad a príslušné bane, ako i ho ochraňovať pred Bebekovcami. Výpady Bebekovcov skončili roku 1567, kedy kráľ Maximilián dobyl Krásnu Hôrku a pokoril Bebekovcov. Na začiatku 17. storočia sa zvýšila nespokojnosť baníkov pre nový banský poriadok. Revolučnosť baníkov znásobili živelné pohromy a najmä povstanie kurucov, ktorí 8. júla 1605 pod velením Štefana Bočkaja vyplienili hrad. Predpokladá sa, že aj Gabriel Bethlen (1619-1637) dobyl a vyplienil hrad. Po smrti Michala Thurzu roku 1636 sa hrad dostáva do rúk novej šľachtickej rodiny – Csákyovcov. Stalo sa tak 25. marca 1636, keď kráľ Ferdinand

III. udeľuje darovacou listinou celý majetok Thurzovcov sa sumu 85 tisíc florintov hradnému kapitánovi Štefanovi Csákymu do vlastníctva. Nástup Csákyovcov na hrad je prerušený povstaním Juraja Rákocziho. Tí sa roku 1644 utiahli do Poľska. Po skončení povstania sa Csákyovci vracajú na Spiš a ujímajú sa svojho majetku. Syn Štefan sa po smrti otca roku 1662 dopustil velezrady, a preto štátny zástupca odoberá Štefanovi polovicu majetku a druhú odovzdá Františkovi Csákymu. Mesto s hradom prepadlo kuruci na čele s Františkom Wesselénim a o dva roky neskôr to bol Imrich Thököly s 1500 mužmi. Na hrade v tom čase bolo len 55 vojakov a jeden cisársky poručík. Obrancovia sa hrdinsky bránili, ale keď padlo 35 obrancov a poručík bol zranený, vzdali sa . V roku 1682 kapitán Adam Ratz, stúpenec Thökölyho, obsadil hrad i mesto. Predstavenstvo mesta muselo dať do prenájmu časť svojich majetkov, aby užívali kuruckých vojakov. Zálusk na mesto si robili v tom čase i Turci, ktorí sídlili v Košiciach. Časť tureckého vojska pritiahli až k rieke Hnilec, ale keď videli mnohopočetné kurucké vojsko a opevnenie mesta, odtiahli bez boja. I v roku 1685 dochádza k nepokojom. Jedni predpokladajú, že pri týchto nepokojoch hrad sa stal obeťou požiaru a už nebol viac obnovený. Iní uvádzajú, že hrad zničil požiar roku 1712 za drancovania posledného protihabsburského povstania na čele s Františkom Rákoczim II. Na banskej mape z roku 1755 je zakreslený už zničený hrad. V roku 1765 hradný areál slúži ako stále miesto vojenského výcviku pre gelnických husárov. O dvadsať rokov neskôr bolo nádvorie hradu upravené pre potreby pravidelného výcviku vojska. Ďalšie ruinovanie hradu urýchlil príkaz predstaviteľov mesta Gelnice z príležitosti začatia stavby mestskej radnice s príslušnými budovami, rozobrať hrad a materiál z ochranných múrov hradu použiť na jeho stavbu. Výstavba bola ukončená v roku 1807. Hradná studňa sa naposledy renovovala v roku 1827. Začiatok 19. storočia sa nesie v znamení sporov medzi mestom a rodinou Csákyovcov. Spor bol ukončený v roku 1838, kedy bola podpísaná dohoda, podľa ktorej všetky práva a majetky Csákyovcov prechádzajú pod správu mesta za 160000 florintov. Tak skončilo dvestoročné panovanie tejto rodiny na hrade. Medzitým hrad značne spustol a noví majitelia ešte urýchlil jeho skazu, keď sa stala smrteľná nehoda stolárskemu učňovi Haasovi pri vyberaní trámu z ruín. Mesto ihneď prikázalo odstrániť poškodené časti hradu. Z tohto obdobia pochádza i prvá autentická fotografia (1870), na ktorej je znázornený hrad v ruinách. Z tejto fotografie sa dá ľahko zistiť, že na hrade boli štyri bašty vnútorného hradu. Vchod na hrad sa nachádzal na východnej strane. Na hrad však viedla i cesta od Thurzova a tiež zo Zámkovej ulice. Okrem hlavného dvora boli na hrade ešte tri vedľajšie nádvorie na svahu hradného areálu. Škoda, že táto fotografia poskytuje len pohľad z južnej strany. V roku 1879 boli na hrade vysadené stromy z príležitosti striebornej svadby panovníka Františka Jozefa I. V roku 1963

sa robil malý archeologický výskum s cieľom zamerať priestranstvo hradu, vyhotoviť pôdorysnú mapu s príslušnými bočnými pohľadmi na zachované hradné múry. Pod hradom bolo objavených 14 podzemných chodieb, ktoré však skôr súvisia s banskou činnosťou ako s únikovými chodbami. Riadny archeologický výskum, ktorý by dal jasnejšiu a presnejšiu predstavu o tomto hrade ešte neprebehol.

3. Kežmarský hrad

Jednou zo stavebných dominánt Kežmarku je hrad ,ktorý svojimi vežami a mohutnými hradbami dominuje okolitej stredovekej zástavbe. Na mieste Kežmarského hradu sa pôvodne nachádzalo niekoľko meštianskych domov a kostol svätej Alžbety s príslušnými budovami. Kostol bol pravdepodobne pri vpáde vojsk Jána Jiskru roku 1433 poškodený a stratil svoj význam. Kostol bol rozobratý a materiál z jeho stavby sa využil pri postavení hradu. Staviteľia využili severný múr mestského opevnenia a jednu z bášť, ku ktorým pristavali obvodné múry hradu a vstupnú vežu. Postupom času pribúdali ďalšie veže a obytné traktory. Na hrade nájdeme preto gotiku, renesanciu i barok. Kežmarský hrad patrí k typu mestských hradov, ktoré sa stavali priamo v mestách a mali slúžiť ako ich fortifikačné pevnosti. Hrad mal dvojité

obranný múr – predný menší parkanový múr mal štrbinové strieľne a na západnej strane kruhovú baštu. Spočiatku bola medzi oboma múrmi vodná priekopa, ale za čias rodiny Tökölyovcov bola zasypaná a premenená na záhrady. Prirodzená vodná priekopa- rybníky- chránila hrad zo severnej strany .Do hradu sa vchádzalo vstupnou vežou, ktorá bola pomocnou ochodzí- drevených chodieb na obranných múroch – spojená so všetkými vežami s obdĺžnikovou vežou, polkruhovitou vežou, hladomorňou, ktorá vyústila do západného a severného obytného traktu, na druhej strane sa napájala na východný trakt, východnú vežu a severovýchodný trakt s kaplnkou, ktorý ústil do severného traktu. Pôdorys hradu tak vytváral nepravidelnú elipsu. Rodina Zápoľských postavila hrad v gotickom štýle. Za panovania Laskeho sa určite nerobili stavebné úpravy, pretože ten nikdy nemal peniaze. Menšie opravy urobil Reuber po požiari roku 1575. Prevratné zmeny urobila až rodina Tökölyovcov, ktorá pôvodnú gotickú pevnosť prestavala na prepychovú renesančnú stavbu. Prestavba prebiehala v dvoch etapách. Prvá vrcholila roku 1628 – vtedy sa upravila vstupná veža a vybudovala obdĺžniková veža. Druhá prebehla v rokoch 1657 -1658, keď sa prestavala časť severnej veže a severovýchodného traktu na barokovú kaplnku. V tomto období sa z vonkajšej strany hradu pristavali koniarne. Po odchode hradného panstva hrad pustne. Mesto ho využívalo ako kasárne i ako sýpky obilia. Katastrofálne požiare v rokoch 1741 a 1787 zničili tri obytné trakty – južný, severný a východný, ktoré sa už nikdy viac neopravili. V 19. storočí upravili časť západného traktu a roku 1860 v ňom otvorili kasárne. Roku 1892 vo vstupnej veži hradu umiestnili továreň na výrobu umeleckých výšiviek. V ďalších traktoch boli koncom 19. storočia ľudová škola a mestská škôlka. Do pivníc umiestnili sklady vína. V niekdajších koniarnach bol soľný úrad, nemocnica, starobinec a väznica pre tulákov. Roku 1865 postihol hrad ďalší veľký požiar, najviac bola poškodená hradná kaplnka. Posledný veľký požiar bol roku 1901, ktorý zasiahol nielen vstupnú vežu, ale aj ostávajúce trakty a hradnú kaplnku. Po roku 1901 sa hrad stavebne upravil. Koncom 20-tych rokov 20.storočia sa opravila obdĺžniková veža. Generálna oprava hradu prebehla v rokoch 1962-1985, ktorá aspoň čiastočne vrátila hradu pôvodnú podobu. Dnes je v ňom múzeum. História hradu je nedeliteľnou súčasťou mesta od jeho vzniku až po súčasnosť. Postavenie Kežmarského hradu sa spája s menom rodiny Zápoľských. Hrad mal chrániť mesto i samotný Spiš zo severu, kde prechádzala hranica s Poľskom, ale aj pred iným nepriateľom. V Hornom Uhorsku už dlhšie vládli nepokoje a o Spiš mali Poliáci oddávna veľký záujem. I preto ,okolo roku 1461žiada panovník Matej Huňady Štefana Zápoľského, aby postavil hrad. Ten musel zo stavbou začať hneď, lebo už 18. októbra 1463 sa uvádza, že „ castellum“ čiže hrad je už postavený. Určite nemal definitívnu podobu. V roku 1527 daroval Ján Zápoľský hrad spolu s mestom a

prilahlými dedinami Františkovi Battyánymu. Ten na hrad neprišiel , ale poslal svojich kapitánov, ktorí sa starali o hrad i mesto. Neskôr zradil Jána Zápoľského a v boji o uhorskú korunu sa postavil na stranu Ferdinanda Habsburského, preto už roku 1528 mu odňal hrad i s mestom a daroval ho Hieronymovi Laskemu, poľskému šľachticovi. Rodina Lasky trpela odjakživa finančnou tiesňou , čo sa jej nakoniec práve v prípade kežmarských majetkov stalo osudným. Ešte predtým, než prišiel Lasky natrvalo do Kežmarku, záložoval hrad roku 1531 za 6000 zlatých poľskému šľachticovi Mikulášovi Minkovičovi, miestodržiteľovi Dolnej Lužice. Len čo Lasky odišiel do zahraničia, Minkovič obsadil hrad. To sa nepáčilo Kežmarčanom, a preto šľachtica vyhnali. Do tohto sporu sa zamiešal i poľský panovník Žigmund II., ktorý obsadil Kežmarský hrad pre seba a zveril ho svojmu kapitánovi. Keď Lasky vyplatil Minkoviča, poľský kráľ odišiel a už sa o Kežmarok nezaujímal. Lasky sa aktívne zapojil do ozbrojeného konfliktu s Levočou, ktorý trval s prestávkami sto rokov. Stále lavíroval medzi Zápoľským a Ferdinandom Habsburským. Nakoniec sa rozhodne pre Ferdinanda a zradí Zápoľského. Ten ho nechá v roku 1534 uväzniť. Nakoniec sa hrad formálne vracia do rúk Zápoľského, ale de facto je majetkom kráľa Ferdinanda, ktorý tu necháva cisársku posádku. Len, čo Lasky opustil väzenie, išiel za panovníkom do Viedne a ten mu potvrdil vlastníctvo hradu. Jeho syn Albert zdedil po otcovi nedostatok finančných prostriedkov, ktorý riešil zálohovaním svojich majetkov vrátane hradu a výhodnými ženbami. Za svoju druhú manželku si zobral poľskú šľachticnú Beatu Koscielesku, staršiu o 20 rokov, ktorá však mala obrovský majetok po svojom prvom mužovi. Po príchode na Spiš ju očarili Vysoké Tatry. Lasky sa chcel zbaviť svojej manželky a zmocniť sa jej majetku. Príležitosť sa mu naskytla roku 1565, keď Beáta vykonala prvý známy výlet v histórii Vysokých Tatier . Do okolia Zeleného plesa sa vybrala sama bez manžela len v sprievode kežmarských mešťanov. Lasky ju po návrate vyhlásil za nemorálnu ženu a dal ju zatvoriť do jednej z veží Kežmarského hradu. Vo väzení strávila 6 rokov a napokon sa zbláznila. Z finančných suchôt nepomohla Laskemu ani tretia svadba, a tak roku 1571 dáva znova Kežmarský hrad do zálohu. Záložným pánom sa stal za 10 000 zlatých kapitán Horného Uhorska Ján Rueber z Piscendorfu. Hrad roku 1575 vyhorel. Lasky Reuberovi peniaze v termíne nevrátil, a preto sa Reuber rozhodol zbaviť sa hradu. Stalo sa tak v roku 1579. O svojom zámere však neinformoval samotného Laskeho. Hrad dostal do zálohy bohatý trnavský mešťan a obchodník s koňmi a vínom Sebastián Tököly. Vlastníctvo hradu sa ešte viac skomplikovalo, pretože nároky na hrad si teraz robili už traja vlastníci : Lasky, Reuber, Tököly. Nakoniec Kežmarčania museli v januári roku 1586 prisahať vernosť všetkým trom a aj všetkým trom platiť dane. Tak sa rodina Tököly stala na vyše sto rokov pánom

Kežmarského hradu. Tököly získal titul baróna roku 1598 údajne za pomoc proti Turkom. Hlásal náboženskú slobodu a bol podporovateľom protestantskej cirkvi. Na Kežmarskom hrade sa v rokoch 1595 a 1596 konali známe náboženské dišputy medzi protestantmi a kryptokalvinistami. Kežmarský hrad sa stal príchodom tejto rodiny sídlom kultúry šľachty z celého okolia. Po smrti Sebastiána sa stal majiteľom hradu Štefan I. Napäté vzťahy medzi touto rodinou a mestom neskončili, práve naopak ešte viac sa skomplikovali a zhoršili. Tökölyovci sa k mestu správali ako k poddanskej obci. Nakoniec spory medzi nimi musel riešiť až panovník. Celý spor sa ukončil až v roku 1651. Výsledkom bolo, že si Tököly okrem hradu ponechal vstupnú mestskú Nižnú bránu, niekoľko meštianskych domov, majere a maštale blízko hradu. Aj Štefan II. sa správal k mestu ako k svojmu vazalovi. Napätie medzi mestom a hradným kežmarským pánom ustalo, keď sa Štefan II. zaplietol do Vešelényho sprisahania. Majetky ,vrátane Kežmarského hradu ,podľahli konfiškácii v prospech kráľovskej koruny. Po smrti Štefana Tökölyho sa hrad dostáva do rúk jeho brata Žigmunda. Ten sa utiahol na Kežmarský hrad a tu aj umrel. Proti cisárovi vystúpil syn Štefana II. Tökölyho Imrich. Ten sa 4. augusta 1678 vrátil do svojho rodného mesta. Mladý Tököly sa spája s Turkami v boji proti cisárovi. Samotný sultán posielal Imrichovi roku 1682 symboly kráľovskej moci- vazalskú korunu, kráľovský plášť, meč budzogáň a zástavu, pretože je spokojný s jeho vystupovaním proti cisárovi. Tököly sa na hrade zdržiava krátko, ale i tak si hrad zariadil prepychovo. Ten zveľadil hrad tak, že mohol prijať i samotného kráľa. Hrad sa stal „ malým kráľovským dvorom.“ K hradu neodmysliteľne patria i dvorania. Imrich ich mal viac ako 100. Miloval veselú zábavu, tanec. Okrem dvoranov mal dvornú kapelu, dvoch kazateľov, dvoch kantorov, organistu, tajomníka, pisárov, pretože si veľa dopisoval i tureckých tlmočníkov. Mal rád kone, a preto dal pre ne zhotoviť mramorové žľaby s benátskymi zrkadlami. Vozil sa v koči so šesťzáprahom. Po porážke jeho povstania život na hrade onemel. Sám majiteľ hradu našiel útočisko až v Turecku. Tu žil 6 rokov a na následky plúcnej choroby zomrel. Až začiatkom 20. storočia boli jeho telesné pozostatky privezené späť do vlasti a uložené v rodinnej hrobke v Kežmarku. Hrad mal taktiež tajné chodby. Jedna z nich mala mať vyústenie až v kaštieli v Strážkach. Hrad nebol zničený a dnes slúži ako múzeum. K hradu a Imrichovi Tökölymu sa viaže legenda o „čiernej panej.“ Levoča má legendu o bielej panej a Kežmarok o čiernej, ktorá noc čo noc straší na hrade. Imrich Tököly prehral vojnu s cisárom, jeho povstanie bolo potlačené. Vrátil sa na svoj hrad a chcel si so sebou vziať rodinné šperky. Lenže šperky tesne pred ním ukradla kľučiarova vdova a ukryla ich do podzemia hradu a odmietla ich pánovi vydať. Pretože nemal náhradné kľúče z podzemia, kľučiaru zabil a prekliat. Odvtedy vidieť v noci prechádzať sa po hradných

múroch ženu v čiernom, ktorá štrngá kľúčmi a rinčí reľazami. Imrich ukončil storočné panovanie tejto rodiny na hrade a v Kežmarku. Po odchode Imricha do Turecka zostáva otázka , čo s hradom. Mešťania prosia kráľa, aby hrad nikomu nepredal a odovzdal mestu. Kráľ však už roku 1687 predal hrad aj s príslušnými majetkami grófovi Ferdinandovi Rueberovi. Ten správu hradu zveril Gabrielovi Skaricovi. Opäť vypukli spory medzi mestom a hradom, tentoraz o zjednotenie mesta. Po smrti Ferdinanda Reubera sa rozhodlo mesto odkúpiť hrad. Stalo sa tak roku 1701. Mesto zaplatilo 80 000 rýnskych. Slávnostné odovzdanie hradu mestu sa odohralo roku 1702. Po vypuknutí posledného protihabsburského povstania sa Kežmarok postavil na stranu povstalcov. Roku 1709 cisárske vojská dobyli mesto , pričom bol poškodený i hrad. Hrad sa stal definitívne majetkom mesta až roku 1720 po vyplatení poslednej splátky.

4.4. Ľubovniansky hrad

Na severe Spiša sa nad údolím majestátne vypína starobylý hrad. Medzi najvýznamnejšie obdobie hradu patria roky 1412-1769/70, kedy hrad plnil funkciu sídla správcu zálohovanej časti Spiša. Hrad dostal pomenovanie po dedine Ľubovňa. Po stáročia boli osudy Ľubovne úzko späté s dejinami hradu, ktorého výstavba mala pre jej vývoj osobitý význam. Hrad bol vybudovaný okolo roku 1307 uhorským magnátom Omodejom Abom. Postavenie hradu na

tomto mieste nebolo náhodné. Práve pri Ľubovni sa v období stredoveku križovali dve významné cesty. Jedna viedla údolím rieky Poprad až k Bardejovu, druhá od Spišského hradu cez Levočské vrchy smerom na Starý Sącz. Ďalšou významnou cestou bola cesta od údolia Popradu po údolie Dunajca. Pretože rieka Poprad je od Hniezdneho splavná, po stáročia sa využívala na prepravu tovaru do Poľska. Tadiaľ sa vyvážala medená či strieborná ruda alebo obľúbené uhorské víno. Z Poľska sa privážala soľ. Miesto pre výstavbu hradu sa nesporne starostlivo vyberalo a ťažko si možno predstaviť v okolí Ľubovne výhodnejšiu polohu ako práve strmé skalisko – bralo vysoké 711 m. Pri výstavbe hradu sa používal vápenec. Novopostavenému hradu pripadlo plniť niekoľko funkcií, ktoré v značnej miere vyplývali z jeho pohraničnej polohy. Zaradil sa tak do sústavy pevností chrániacich severnú hranicu Uhorska. Zároveň zabezpečoval stráženie obchodných ciest prechádzajúcich v jeho okolí. Z hradnej veže s veľmi dobrým výhľadom bolo možné včas zbadat' prípadné nebezpečenstvo. Ďalšou jeho úlohou bolo chrániť colnicu pod hradom, kde sa od kupcov vyberali colné poplatky. Okrem toho spravoval hradné panstvo a zabezpečoval vyberanie daní a poplatkov od obyvateľstva pre panovníka. Toto územie bolo dlho predmetom sporu medzi Poľskom a Uhorskom. Pevnou súčasťou Spišskej župy a teda i Uhorska sa stáva na začiatku 14. storočia. Prvými majiteľmi hradu boli príslušníci šľachtického rodu Omodejovci. Vzťahy medzi Omodejovcami a kráľom Karolom Róbertom sa zhoršovali. Nakoniec vyústili do vojenského konfliktu, do ktorého sa zapojil i Matúš Čák Trenčiansky. Boje medzi kráľom a šľachticmi neobišli ani Ľubovniansky hrad. Kráľovým vojakom sa podarilo hrad v roku 1312 dobyť, a tak sa fakticky stáva majetkom kráľa. Novým kastelánom hradu sa stáva Tomáš Sečiansky, ale dlho na hrade nepobudol. Od roku 1311 je pomerne veľa zápisov týkajúcich sa hradu. V roku 1323 sa Filip Drugeth stáva nielen uhorským palatínom, ale aj majiteľom Ľubovnianskeho hradu. Počas pôsobenia Drugethovcov na Ľubovnianskom panstve vzrástol počet osád. Po vymretí tohto rodu sa hrad opäť stáva majetkom kráľa a je ním až do konca 14. storočia. Výhodná poloha hradu na hraniciach vytvárala dobré podmienky pre krátkodobé pobyty panovníkov či uhorsko-poľské rokovania. Jedno z takýchto stretnutí sa odohralo v roku 1384. Ďalšie bolo roku 1392, keď na hrad prišla kráľovná Mária, manželka Žigmunda Luxemburského. Ten hrad navštívil v roku 1396 a daroval hrad Mikulášovi Ľubovnianskemu- Horváthovi. Dlho ho nevlastnil, lebo už v roku 1403 mu ho panovník skonfiškoval. Novým majiteľom hradu sa stáva roku 1408 magnát Imrich z Perína. Tiež len na krátku dobu. Roku 1412 sa na Ľubovnianskom hrade stretli dvaja králi: Žigmund Luxemburský a poľský kráľ Vladislav Jagelovský. Spoločne tu uzavreli zmluvu o mieri a vzájomnej pomoci. Pravdepodobne sa pri tejto príležitosti usporiadali na hrade i rytierske

turnaje, skvelé hostiny a slávnosti. Hrad bol v tom čase dobre zariadený. Kráľovi Vladislavovi sa hrad zapáčil. Možno i preto ho neskôr ochotne prijal ako zálohu za požičané peniaze Žigmundovi. Išlo o pôžičku vo výške 37 000 kóp českých grošov. Okrem toho dal do zálohu i ďalších 13 miest zo Spoločenstva spišských Sasov. Záloh bol myslený len dočasne, no napokon sa predĺžil až na 360 rokov. Záložné územie sa nikdy nestalo súčasťou poľského štátu, patrilo len panovníkovi a ten určoval správcov tohto územia. Správcovia sídlili na Ľubovnianskom hrade a vyberali preň poplatky. Tak sa hrad dostal do výnimočného postavenia. Majiteľom bol uhorský kráľ, ale užívateľom bol poľský kráľ, ktorý sa oň staral prostredníctvom vysokých hodnostárov kráľovstva- kapitánov. Hrad sa stal akýmsi mostom medzi Uhorskom a Poľskom, predsunutou baštou Poľska aj dôležitým spravodajským strediskom. Preto poľská strana nebola ochotná vrátiť územie aj napriek veľkému a trvalému úsiliu Uhorska. Administratívne hrad a záložné územie s mestami postupne začali považovať za starostovstvo či kapitanát. O spravovanie hradu sa staral kastelán. Okrem neho na hrade býval aj veliteľ hradu, pisár a hospodársky úradník. Zvyšok tvoril obslužný personál a remeselníci, ktorí boli potrební pre zabezpečenie plynulého života na hrade. V čase vojny sa na hrade zdržiavalo vojsko. Roku 1419 navštívil hrad Vladislav, aby sa tu stretol s pápežovými poslami, s ktorými prerokoval otázky prímeria s križiakmi. Na stretnutie mal prísť i kráľ Žigmund Luxemburský. Neprišiel. Rozpory medzi uhorským a poľským kráľom spôsobili, že Ľubovňa sa znova stala miestom medzinárodných rokovaní. Dňa 24. mája 1439 sa tu zišli delegáti Uhorska a Poľska, vysokí hodnostári a baróni, aby sa dohodli na podmienkach mieru medzi Uhorskom a Poľskom. Rokovania sa zúčastnil aj pápežský delegát, ale nakoniec sa podpísalo len prímerie. Rokovania z poľskej strany sa zúčastnil aj krakovský biskup Zbigniev z Olesnice, ktorému sa hrad tak zapáčil, že si ho vzal do zálohu od kráľa Vladislava za 12 000 zlatých. Správou hradu poveril šľachtica Komorovského. Ten sa aktívne zapojil do bojov s Jiskrovými vojskami, ktoré v tom čase pôsobili na Spiši. Komorovský zosilnil opevnenie hradu, aby sa mohol brániť. Veľké boje sa odohrávali okolo hradu v roku 1447. Nakoniec bol v roku 1449 podpísaný mier medzi Jiskrom a Komorovským. Koncom 15. storočia hrad navštívil kráľ Albrecht so svojím sprievodom. Vojnové konflikty 15. storočia ukázali, že hrad už nevyhovuje novým potrebám obrany, pretože do popredia sa dostali strelné zbrane, najmä delá. Preto bolo potrebné hrad prebudovať tak, aby mohol vzdorovať novej vojenskej technike a taktike. Jeho najväčším nedostatkom bolo, že mal zastavanú pomerne malú plochu, preto nezostávalo málo priestoru pre manévrovanie s delami. Hrad mal len jednu vežu – donjon – ktorá slúžila ako sklad, väzenie či pozorovateľňa. Vypracovali sa nové plány, podľa ktorých sa postavili nové veže a bašty, na ktorých sa už

dalo rozmiestniť delostrelectvo. So stavbou delovej bašty pred hradnou bránou začal Peter Kmita, kapitán hradu od roku 1478. Presný dátum prestavby však nepoznáme. Potom sa na hrade nejaký čas nestavalo, pretože sa menili majitelia. V prestavbe hradu pokračoval syn Petra Kmitu Peter v 20-tych rokoch 16. storočia. Roku 1526 sa budovala vstupná bašta. V prestavbe pokračovali Štefan Bylina a neskôr Jakub Lomnický. Za nich sa hrad podstatne zmenil. Opravili a podpivničili donjon, kde uskladňovali pušný prach. Ďalej sa urobila nadstavba starého paláca. Nad pôvodné sklady v prízemí sa postavili ďalšie a nad nimi dal zriadiť veľkú izbu i reprezentačnú sálu. Oproti palácu sa vybudovala kuchyňa. Jakub Lomnický sa najviac pričínal o vybudovanie tzv. dolného hradu. Bašta mala najmodernejšie a najúčinné riešenie delových bást a nemá na Spiši konkurenciu. Bašta má takmer srdcový tvar s niekoľkými podlažiami, pevne murovanou klenutou pivnicou, v prízemí s kazetami, ktoré vyústili do dvoch výpadových dvierok v jej najchránenejších miestach, mala sedem strielní a vetracích komínov. Mohlo byť na nej postavených desať diel, a tak chrániť prístup k hradu od západu a juhozápadu. Bašta bola spojená pevným múrom s neďalekou bránou vrchného hradu. V okolí tejto brány dal postaviť pevnú pivnicu, a nad ňou klenutú miestnosť a drevenú izbu. V susedstve brány pri múre kováčsku dielňu, a pri studni murovanú pekáreň. Neďaleko delovej bašty bola tzv. stredná bašta. Pravdepodobne stála na mieste, kde je teraz časť múzeá. Dole bola postavená prízemná polokruhla bašta, ktorá tvorila vchod do nižšieho hradu. Dal postaviť i novú hradbu zatvárajúcu dolný hrad. Hradby boli spevnené ešte parkanmi, ktoré ich dokonca niekde nahrádzali. Funkciu parkanov niekde tvorili valy. Prestavba nebola dokončená. Novým kapitánom sa stal Ján Boner. Za jeho správcovstva hrad roku 1553 od základov vyhorel. Zostali po ňom len holé múry. Na starom hrade ostala len veža a kuchyňa. Príčina požiaru nie je jasná. Predpokladá sa, že to bolo buď od výstrelu alebo od kováčskej dielne. Požiar poškodil i obranné múry, ktoré museli byť demolované a nahradené novými. Odolalo len nové murivo dolného hradu, bašty a parkany. Obnova zhoršeného hradu nebola len vecou finančnou. Bolo treba využiť situáciu a hrad prebudovať tak, aby vyhovoval všetkým súčasným nárokom nielen na obranu, ale aj na pohodlný život hradných pánov. Z Krakova prichádzajú roku 1554 dvaja známi krakovskí architekti : Ján Frankenstein a Anton Vlach – Italicus, ktorí vyhotovili plány na obnovu hradu a Anton Vlach aj práce previedol. Obnova prebiehala v rokoch 1554 – 1557. Pri tejto prestavbe hrad dostal dnešný pôdorys, až na niekoľko prístavieb uskutočnených v 17. storočí. Najprv bol postavený vchod do hradu, ktorý má v podstate dnešnú podobu. Postavili sa a čiastočne opravili všetky hradné múry, ktorými sa nahrádzajú aj niektoré doterajšie valy a parkany. Na múroch boli urobené miesta na delá. Nad bránou postavili izbu pre kastelána a pre drábov. Stredná bašta

ešte ostáva, aj s kováčskou dielňou pri nej. Dobudovaná bola delová bašta, ktorá požiarom veľmi neutrpela. Postavili sa dve brány do horného hradu . Nad bránou sa postavili miestnosti, z ktorých sa neskôr stali kasárne. V hornom hrade bola zrenovovaná okrúhla bašta – donjon. Na jej prízemí bol sklad na náboje do diel a ostatných zbraní. Nad ním bola väznica, nad ňou sklad pušného prachu, ohnivých vencov, gúľ a pod., nad tým bola malá miestnosť s dvoma delami na kolesách a celkom navrchu bola miestnosť pre hradného trubača. Bašta bola pokrytá strechou. Veľké opravy sa uskutočnili na starom spustnutom paláci, ktorý bol požiarom veľmi poškodený. Najskôr pod ním vyhlúbili do skaly ďalšie pivnice. Potom urobili nadstavbu ďalšieho poschodia s obytnými a reprezentačnými miestnosťami. Vymenili skoro všetky okná a dvere aj s kamennými článkami, hornú časť ukončili renesančnou atikou so štítkami. Miestnosti dostali nové komíny, kozuby, pece, dlažby a ostatné príslušenstvo. Na poschodie sa vychádzalo kamennými schodmi z vonkajšej strany. Vedľa starého paláca postavili nový dom na mieste, kde predtým stála kuchyňa. Pod ním do skaly vyhlúbili priestor a zriadili tam pivovar. Zmodernizovali a upravili kuchyňu. Na poschodí postavili obytné miestnosti a celý palác dostáva štítkovú atiku. Vedľa kuchyne postavili drevenú stolársku dielňu a dole pri studni pekáraň. Modernizuje sa aj studňa, ktorá má hĺbku údajne až 150 m. Dostáva novú striešku i zariadenie na vyťahovanie vody. Najväčšou modernizáciou však bolo vybudovanie vodovodu do hradu. Okrem toho postavili aj vhodné miestnosti pre hradnú stráž i na úschovu zásob. Neskôr miestnosti paláca dostali nové pece a bola postavená i kúpeľňa s tečúcou vodou z vodovodu. Opravu hradu čiastočne financoval poľský kráľ, ale hlavne obyvatelia spišských miest. Koncom 16. storočia Ľubovniansky hrad získava rodina Ľubomírska. Ide o významný šľachtický poľský rod. Prvým majiteľom z tohto rodu bol Sebastián Ľubomírski, ktorý sa dostal do sporu so spišskými mestami pre nešetrné vymáhanie daní. Treba ale povedať, že Ľubomírski sa zaslúžili i o rozvoj kultúry na Spiši. Od roku 1634 sa hrad dostal do dedičnej držby tejto rodiny a trval 150 rokov. Vystriedalo sa na nej päť generácií tejto rodiny. Hrad čiastočne opravili. V čase protihabsburských povstaní sa na hrade zdržiavala posádka, ktorá mala chrániť hradný majetok i hranice Poľska. Stavebné práce pokračovali za Stanislava Ľubomírského v rokoch 1642-1647. Dal postaviť aj dnešnú hradnú kaplnku, ktorá bola roku 1671 vysvätená. Stanislavov syn Juraj Šebastián roku 1655 zachránil pred Švédmi poľské korunovačné klenoty a skryl ich na Ľubovnianskom hrade, kde ostali až do roku 1661. Význam hradu ocenil poľský snem roku 1658 tým, že ho určil medzi šesť pevností, ktoré sa mali udržiavať na náklady štátu. V čase povstania Imricha Tökölyho hrad pôsobil ako vojenská pevnosť. Slávne dni zažil hrad v roku 1683, keď sa na ňom zastavil poľský kráľ Ján Sobieski po porážke Turkov pri Viedni. I počas ďalšieho protihabsburského

povstania sa potomkovia Ľubomírskoho aktívne zapojili do bojov. Teodor Ľubomírski sa i osobne zdržiaval na hrade a zariadil si tu prepychový dvor, na ktorom hostil významných ľudí. Na jeho prepych sa skladali všetky zálohové spišské mestá, čo vyvolalo veľkú nevôľu, ba dokonca i ponosy u samotného kráľa. Tým, že neinvestoval hlavne do starej časti hradu, hrad začal chátrať. Po zmene majiteľov hrad získala Mária Jozefa, manželka poľského kráľa. Je zostavená komisia, ktorá má zistiť skutkový stav stavby. Sú vypracované dve alternatívy : buď hrad od základu zbúrať a na jeho miesto postaviť prepychový palác, alebo ho len opraviť a zmodernizovať. V tom období šľachta už opúšťa nehostinné hrady a stavia si v blízkom okolí kaštiele, ktoré viac vyhovujú jej životnému štýlu. Na hradoch zostávajú len posádky vojakov. I preto v 18. storočí sa na hrade realizujú len nevyhnutné opravy. Posledné roky poľského vlastníctva už nie sú také významné. Spomenieme ešte rok 1768, keď na hrad prichádza mladý 22 ročný gróf Móric Beňovský, ktorý bol na hrade dokonca i väznený. Podarilo sa mu z hradu ujsť do Poľska a pokračovať v dobrodružnej ceste až na Kamčatku a odtiaľ cez Kurilské ostrovy, Japonsko, Macao až na Madagaskar, kde sa stal kráľom. Hrad spolu so zálohovanými spišskými mestami sa vrátil Rakúskej monarchii 8. novembra 1772. V tom období však existencia hradu stratila svoj význam. O hrad už neprejavoval nikto záujem. Prešiel síce pod správu Košickej komory, no nik nebol ochotný investovať do jeho opravy. Po prevzatí hradu štátnou mocou hrad bol centrom správy hradného panstva. Zo začiatku tu sídlili i úradníci panstva, ale neskôr sa presťahovali do budov pod hradom. V 18. storočí sa postupne celá hospodárska správa z hradu vystahovala. Štát sa rozhodol hrad i s príslušnými majetkami odpredať. Kúpil ho Juraj Félix Raisza, ktorý dal niektoré budovy opraviť, a tak umožnil ich užívanie. Po jeho smrti hrad predali mestu. Od roku 1883 hrad vlastnila poľská šľachtická rodina Zamojských. Niektoré budovy hradu opravili. V 30-tych rokoch 20. storočia zriadili v časti hradu malé múzeum. V čase II. svetovej vojny sa na hrade usadilo gestapo. Tu vyšetrovali, mučili a väznili zajatých partizánov. Mŕtvych hádzali do studne, aby tak zahladili po sebe stopy. Po vojne hrad prešiel do rúk štátu. V podstate od roku 1956 až po súčasnosť sa postupne hrad opravuje a sprístupňuje verejnosti.

4.5. Marcelov hrad

Slovenský raj láka domácich aj zahraničných turistov. Na svoje si tam prídu okrem nich aj nadšenci histórie a pamiatok. V strednom Spiši, v okolí Hrabušíc je jedna zo vstupných brán do Slovenského raja. Dva kilometre od dediny Hrabušice sa nachádza Zelená hora. Ide o nevysoký kopec s nadmorskou výškou 654 m a na vrchole sa rozprestiera náhorná plošina, na ktorej už roku 1260 začali stavať kamenný hrad, ale ten nikdy nedostavali. Jeho úlohou bolo strážiť cesty vedúce na Gemer. Kopec bol obývaný už v dobe kamennej. Dodnes sa po hrade zachovali viditeľné stopy, ale aj stopy po archeologickom prieskume, ktorý tam uskutočnil Archeologický ústav v Nitre. Pri prieskume sa našli stredoveké bodné a sečné zbrane, úlomky keramiky, časti bronzového dela, ostrohy, zubadlá, mince a iné predmety. To len nasvedčuje, že tam v minulosti bol čulý život a odohrávali sa zaujímavosti predovšetkým v spojitosti s bratíkmi. V roku 1241 vtrhli do Uhorska Tatári, ktorí na jar v nasledujúcom roku odtiahli. Za sebou zanechali spustošený Spiš vrátane hradu. Územie, na ktorom sa nachádza Zelená hora patrilo Kunikunde, dcére kráľa Belu IV. Pozemky v tomto okolí obhospodaroval poddaný Blažej so svojim synom Marcelom. Kráľa zaujalo toto prostredie a rozhodol sa tam postaviť hrad, ktorý mal okrem stráženia ciest upevňovať jeho pozície v tomto okolí. Výstavbou hradu poveril Marcela, podľa ktorého hrad dostal pomenovanie. Kráľ Belo IV. sa však začal obávať, aby sa hrad nestal skrýšou pre zbojníkov a preto ho v roku 1269 daroval spišskému prepoštovi Mutimírovi s tým, aby ho dobudoval a potom aj udržiaval. Okrem hradu dostal donáciou obce Letanovce a Arnutovce, ktoré boli vyňaté spod správy Spišského hradu. Po smrti Belu IV. si majiteľ hradu dal všetky náležitosti potvrdiť najskôr kráľovi Štefanovi V. a po ňom aj mladému Ladislavovi V. Kumánskemu. Dokázal využiť vtedajšiu

zložitú situáciu v Uhorsku a slabosť kráľovnej Alžbety a tak donácie prešli na jeho syna a pritom sa vynechali povinnosti hrad dobudovať a udržiavať. Podoba hradu sa od čias Marcela nezmenila. Stavba bola 38m dlhá a 13m široká. Veľké 10 hektárové nádvorie ostalo obohané hrubými kamennými hradbami s včlenenou okrúhlou vežou, ktorá posilňovala ochranu prístupovej cesty zo severnej strany hory k šijovej priekope, vyhlbenej pred vstupnou vežovitou bránou. Pravdepodobne už vtedy tam stála obdĺžniková budova, z ktorej sa našli pri archeologickom prieskume základy v blízkosti kruhovej veže. Neskoršie hrad využívali mnísi z neďalekého kláštora v Spišskom Štiavniku, ale vlastníkom hradu bol stále spišský prepošť. V roku 1433 prenikli od severu a Krakova na Spiš husiti v podobe spanilej jazdy. Prišli viacerými prúdmi a dostali sa do blízkosti Zelenej hory. Vtedy obsadili kartuziánsky kláštor na Skale útočišťa pri Hrabušiciach a kláštor v Spišskom Štiavniku. V roku 1440 na pozvanie ďalšej kráľovnej Alžbety prišli do Uhorska bratrci, ktorí boli nositeľmi husitských tradícií na čele s hlavným kapitánom Jánom Jiskrom. Ten mal svoje hlavné sídlo na Zvolenskom hrade. Po jeho odchode z Uhorska ho vo funkcii hlavného kapitána nahradil ozajstný husita a nositeľ myšlienky Tábora – Peter Aksamit. Ten si za svoje hlavné sídlo od roku 1453 do roku 1455 vybral Marcelov hrad na Zelenej hore pri Hrabušiciach. Odtiaľ bratrci strážili cesty okolo Hornádu na Liptov a uskutočňovali ďalšie výpady do okolia. Marcelov hrad sa na určitú dobu stal husitským Táborom. Bohatá šľachta a cirkevní hodnostári z nich dostali strach a najväčší mali občania Levoče. Svedčí o tom aj latinský nápis vyrytý na stene predsiene kostola sv. Jakuba v Levoči. Po prehratej bitke bratrickov pri Blatnom Potoku v roku 1458, kedy padol aj Peter Aksamit, rozhorčení Levočania asi v roku 1462 hrad zbúrali a odvtedy ostal v rozvalinách a nikdy nebol obnovený. Dnes je len hrad historickou pamiatkou Slovenska, Spiša a samotnej obce Hrabušice

4.6. Markušovský hrad

Nachádza sa v tesnej blízkosti kostola sv. Michala na skalnom návrší. V súčasnosti sa tu nachádzajú iba jeho zvyšky. Hrad je obdĺžniková budova so štyrmi nárožnými vežami. Základy hradu sa položili roku 1284 pôvodne v gotickom slohu. Vybudovať ho dal Mikuláš Mariássy- syn grófa Markusa. Svoj vzhľad hrad nezmenil do konca 15.storočia. Predpokladá sa, že možno ku koncu 15.storočia respektíve začiatkom 16. storočia Štefan Mariássy hrad rozšíril a opevnil. Vybudoval nový pevnostný systém a dve kaplnky. Po jeho smrti hrad pripadol jeho synovi Františkovi. V bojoch o uhorský trón medzi Ferdinandom Habsburským a Jánom Zápoľským sa Mariássyovci pridali na stranu Zápoľského, a preto Ferdinand majetok skonfiškoval. Levočania, verní Ferdinandovi Habsburskému a posmelení jeho vojskými

úspechmi, pod vedením richtára zaútočili v novembri 1527 na Markušovský hrad. Ten dobyli a podpálili. Okolo polovice 16. storočia, keď Mariássyovci znovu získali stratené majetky dal Pavol Mariáši hrad obnoviť a prebudovať v renesančnom slohu, čím mu dal podstatne dnešnú podobu obdĺžnikovej budovy so štyrmi nárožnými vežami. Hrad roku 1773 vyhorel, roku 1789 bol renovovaný, ale sústavne obývaný už nebol, pretože medzitým si Mariássyovci postavili kaštieľ v obci. V jednej veži bol do roku 1935 uložený Mariássyovský archív. Dnes je hrad len čiastočne zachovaný a nie je sprístupnený verejnosti.

A márkusfalvi vár északkeleti tornya, melyben a családi levéltár őriztetik.

4.7. Markušovský kaštieľ

Mariássyovský kaštieľ má štvorcový pôdorys so štyrmi okrúhlymi nárožnými vežami. Postavil ho roku 1643 František Mariássy v renesančnom slohu. Rok výstavby je doložený na tabuli osadenej nad hlavným vchodom. Na tabuli je vytesaný rodový znak staviteľa, iniciály FM a niekoľko nápisov. Niektoré sú citáty z Biblie. Kaštieľ bol zakončený renesančnou štítkovou atikou. V rokoch 1773-1775 gróf Wolfgang Farkas Mariássy kaštieľ prebudoval v rokokovom slohu a miesto atiky zvýšil obvodové múry a na ne dal prilaťovať falošné okná, takže stavba budí dojem dvojposchodovej budovy. Pred vstupný portál pristavali rizalit a uprostred strechy postavili barokovú vežičku. Vtedy dostalo priečelie kaštieľa aj dodnes

jestvujúcu štukovú výzdobu. Okolie kaštieľa bolo upravené na francúzsky park s tromi stupňovitými terasami. Oproti vchodu dal umiestniť svoj a manželkin erb. Kaštieľ patril rodine do roku 1633, kedy ho odkúpil Alexander Wieland. V roku 1945 bol majetok skonfiškovaný štátom. Pre účely múzea upravili kaštieľ v 50-tych rokoch. Za kaštieľom je nedokončený letohrádok Dardanely.

4.8. Richnavský hrad

V južnej časti obce Richnava sa nachádzajú pozostatky Richnavského hradu. Stál na bridlicovej terase nad riekou Hornád, odkiaľ bol chránený prirodzeným zrázom. Z východnej, severnej a západnej strany bol chránený mohutnou 16 metrov širokou priekopou, ktorá je dodnes hlboká až 5 metrov. Začiatky hradu nie sú jasné. Podľa pôdorysu, ktorý je v tvare podkovy, môžeme predpokladať, že vznikol v druhej polovici 13. storočia. Mal za úlohu pravdepodobne strážiť obchodnú cestu vedúcu údolím Hornádu. Najprv bol kráľovským hradom. Na prelome 13. a 14. storočia sa pravdepodobne stal majetkom comesa (sprievodca, druh, dvoran, gróf / Eugena a neskôr Perényiovcov. Tí ho vlastnili až do polovice 15. storočia. Jeho neskorším majiteľom bol Ján Jiskra. Pri obliehaní bol hrad poškodený, a preto ho dal Jiskra opraviť. V roku 1460 ho dobyl Imrich Zápoľský, ale o rok neskôr sa ho opäť zmocnil

Ján Jiskra. V roku 1462 hrad opäť získala rodina Zápoľských, ktorí ho vlastnili až do roku 1528, kedy sa vlastníkmi stali Thurzovci a po nich Csákyovci. V 16. storočí hrad strácal význam a postupne pustol. V rokoch 1715 – 1720 dal kardinál Csáky z materiálu hradu postaviť v Kluknave kaštieľ.

4.9. Kluknavský kaštieľ

V rokoch 1715- 1720 dal kardinál Csáky z materiálu neďalekého Richnavského hradu postaviť v Kluknave kaštieľ. Pôvodne renesančný kaštieľ bol barokovo upravený. Ide o jednopodlažnú stavbu s uzavretým dvorom a štyrmi nárožnými vežami. Kaštieľ prešiel v nedávnej dobe rekonštrukciou a dnes sa využíva na rôzne kultúrne podujatia.

4.10. Holumnický hrad

Dnes už len zrúcanina hradu sa nachádza na vyvýšenine v obci Holumnica, asi 300m za kaštieľom po ľavej strane .Nevieme, ktorá rodina dala postaviť na miernej vyvýšenine ,vtedy ešte za obcou, svoje panské sídlo. Boli to Berzeviczyovci, Ujházyovci či Gorgeyovci ? Podľa charakteru stavby to bolo na prelome 15. a 16.storočia a šlo o opevnenú goticko-renesančnú blokovú obytnú stavbu. Opustili ju pravdepodobne v 17.storočí , keď si v obci vybudovali reprezentatívnejší a pohodlnejší kaštieľ. Budova však mohla byť využívaná aj naďalej či už ako sídlo jedného z potomkov, jednej z rodín alebo len ako sýpka. Dodnes sa zachovalo len niekoľko múrov, i tak môžeme určiť, že išlo o stavbu bez veží, obdĺžnikového pôdorysu. Neskôr bola prestavaná. Stavba bola trojpodlažná a v hornej časti nesie stopy po polkruhovej renesančnej atike. Zvyšky štrbinových strielní naznačujú, že mohlo ísť o hrádok. Na čelnej stene je ešte možno vidieť stopy po pavlačí a z interiérovej strany sú zreteľné niky. Na múroch sú zachované omietky. Na hrade nebol urobený archeologický výskum, a preto vieme o ňom len málo.

4.11. Jaklovský kaštieľ

Vo východnej časti obce Jaklovce pri križovatke štátnych ciest a v blízkosti vodnej hladiny vodnej nádrže Ružín sa nachádza klasicistický kaštieľ postavený v druhej polovici 18.storočia.V danom čase bol jednoposchodový a v štýle tereziánskeho baroka. Okolo roku 1920 ho prestavali, niektoré časti boli nadstavané o jedno poschodie. Pôvodne slúžil ako rodinné sídlo jednej z vetiev grófskeho rodu Csákyovcov. Posledným majiteľom bol Karol Csáky. V roku 1926 sa rozhodol kaštieľ a priľahlé pozemky vymeniť s Košicami. Išlo pravdepodobne o jednu z rozsiahlych sprostredkovaných výmen medzi novou Československou republikou a Maďarskom u tých šľachtických rodín, ktoré sa rozhodli žiť mimo našej vlasti. Tak sa stali novými majiteľmi Košice.

4.12. Betlanovský kaštieľ

Renesančný kaštieľ v Betlanovciach bol postavený v rokoch 1564 až 1568. Je najstarším renesančným kaštieľom a zároveň jedným z najkrajších kaštieľov vôbec na Spiši. Odlišuje sa od bežných opevnených stavieb. Upútava svojou drevenou pavlačou , obiehajúcou okolo všetkých štyroch strán poschodia. Rekonštruovaný bol v rokoch 1955-1960.

4.13. Helcmanovský kaštieľ

V roku 1925 sa začali stavebné práce na letnom sídle veľkostatkára Imricha Csákyho na priestranstve nazývanom Humence. Staviteľom bol Matiaš Vitkovský z neďalekej obce Mníšek nad Hnilcom. Kaštieľ bol postavený v klasicistickom štýle. Imrich Csáky sa narodil v Bijacovciach a od roku 1920 bol ministrom zahraničných vecí Maďarska. Počas vojny bola v kaštieli umiestnená nemecká vojenská škola. Po vojne sa kaštieľ používal ako banícke učilište, slúžil ako detský domov. Neskôr ho miestne JRD používalo ako sklad. V roku 1969 obec vykonala veľké stavebné úpravy, kedy bola postavená sedlová strecha a kaštieľ sa používal na ubytovacie a reštauračné účely.

5. Historické udalosti na Spiši

13. storočie sa vyznačuje nielen nemeckou kolonizáciou Spiša, ale aj zakladaním miest. Najvýznamnejším panovníkom tohto storočia je nepochybne Belo IV. Bol to panovník, ktorí chcel vybudovať z Uhorska hospodársky rozvinutú krajinu. Začiatok 14. storočia sa vyznačuje nepokojmi aj na našom území. Nepokoje súviseli s uprázdnením uhorského trónu. Po smrti Ondreja II. si časť šľachty vyvolila za nového nástupcu českého kráľa Václava II, ktorý svoju ponuku preniesol na svojho syna Václava III. Druhá časť šľachty si vybrala Karola Róberta z Anjou. Boj o trón sa odohrával aj u nás. Otec Václava III. Václav II. sa snažil získať podporu pre svojho syna práve na Spiši. Zo začiatku sa mu to darilo, no keď zomrel pápež, nastali komplikácie. Nový pápež i duchovenstvo podporovali Karola Róberta. Duchovenstvo neskôr nasledovala aj šľachta. Po smrti Václava II. sa Václav III. sám vzdal uhorskej koruny. Karolovi Róbertovi sa podarilo získať celý Spiš i so Spišským hradom. Jeho vláda sa vyznačovala pokojom a rozkvetom krajiny. Medzi jeho verných prívržencov patrila napríklad Levoča, čoho svedkom je erb mesta s dvoma levmi. Po smrti kráľa Karola Róberta striedajú sa obdobia pokoja v krajine s obdobiami bohatými na búrlivé zmeny, politické udalosti, vojny.

5.1. Spišský záloh

Koncom 14. storočia sa novým kráľom Uhorska stáva Žigmund Luxemburský, ktorý viedol početné vojny i nákladný spoločenský život. No a na to potreboval peniaze, veľa peňazí. Kráľ

Žigmund mal hlavu v smútku. Ostatné roky boli preňho nešťastné. Jeho veľká križiacka výprava bola porazená Turkami, s Poľskom musel uzavrieť nevýhodný mier, v Kráľovstve českom začali nepokoje a vojna s Benátkami nemala konca kraja. Kráľovská pokladnica však bola prázdna. Na popud svojej ženy Barbory sa rozhodol požičať si peniaze od poľského kráľa Vladislava II. Stalo sa tak roku 1412 a výška pôžičky bola 37 000 kôp českých grošov(už od 13.storočia sa peniaze nepočítali, ale vážili. Váhou bola marka alebo gira, ktorá vážila pol funta). Bola to obrovská suma peňazí, i preto žiadal poľský kráľ krytie danej pôžičky. Žigmund sa rozhodol dať do zálohy spišské mestá. Tento záloh bol vari najdlhší na našom území, pretože trval 360 rokov. Kráľ takto získal peniaze na vojnu proti mocnej Benátskej republike. Bezprostredným dôsledkom zálohu bolo narušenie organizačnej štruktúry spišských miest. Zanikol Zväz 24 spišských miest a namiesto neho vznikli dva zväzy : a/ Zväz 11 spišských miest b/ Zväz 13 zálohovaných spišských miest. Do zálohu sa dostali tieto mestá : Spišská Belá, Ľubica, Vrbov, Tvarožná, Ruskinovce, Spišské Podhradie, Spišský Vlachy, Poprad, Spišská Nová Ves, Veľká pri Poprade, Matejovce, Spišská Sobota, Stráže. Ďalej to boli Ľubovniansky hrad, Podolínsky hrad a pevnosť v Hniezdnom. Názor na zálohovanie týchto miest nie je jednoznačný. Podľa jedných autorov priniesol záloh týmto mestám rozvoj, pretože sa zvýšila vzdelanosť i kultúrna vyspelosť, podľa druhých autorov im právne postavenie znemožnilo hospodársky rozkvet. Poľských obchodníkov najviac zaujímali obchodné cesty na Spiši. Cieľom bola kontrola obchodu najmä s meďou, ktorá sa ťažila v Gelnici a v Smolníku. Úradným jazykom v zálohovaných mestách bola po latinčine a nemčine i poľština. Už počas života panovníka Žigmunda Luxemburského sa viedli rokovania o navrátení zálohovaných miest, avšak bezúspešne. Mestá boli vrátené až za vlády Márie Terézie v 18. storočí. Tá využila vnútorné spory, ktoré boli medzi poľskou šľachtou a kráľom Stanislavom Poniatovským. Na presadenie svojich cieľov využila i ruské vojská, ktoré zasiahli do bojov pod Ľubovnianskym hradom a porazili poľských vzbúrencov. Nato cisárovná prikázala rozmiestniť cisárske vojsko do všetkých zálohovaných spišských miest. O niekoľko mesiacov boli zálohované mestá pripravené na prinavrátenie späť k uhorskej korune. Poliaci nestihli ani protestovať, pretože situácia v Poľsku bola vážna. Tri krajiny Rusko, Prusko a Rakúsko sa dohodli, že si medzi sebou rozdelia ich kráľovstvo. Stanislav II. Poniatovski musel na naliehanie Viedne dokonca chtiac-nechtiac podpísať, že sa vzdáva bez nároku spišských zálohovaných miest. Stalo sa tak roku 1772. Navrátenie zálohovaných miest sa nieslo v radostnom ovzduší. Na začiatku 15. storočia vypuklo v Čechách husitské revolučné hnutie, ktoré sa rozšírilo i za hranice. Nevyhlo sa ani nášmu regiónu. Cez Poľsko a s poľskou podporou prenikli husiti v rokoch 1431 a 1433 aj na Spiš, odkiaľ po vypálení

a vyplenení kláštorov, niektorých miest a väčšieho počtu dedín, prešli na západné Slovensko. Pobyt husitov u nás nepriamo spôsobil neskoršiu storočnú vojnu medzi Levočou a Kežmarkom. Z histórie poznáme storočnú vojnu medzi Anglickom a Francúzskom. Aj Spiš sa môže „pochváliť“ takýmto konfliktom. Ide o veľmi zaujímavý historický príbeh. Na Spiši oddávna medzi sebou súperili dve mestá Levoča a Kežmarok. Levoča mala významnejšie postavenie, čo dokazovalo aj viac práv udelených panovníkmi tomuto mestu. Jedným z dôležitých práv bolo aj právo skladu, ktorú okrem Levoče mal len Podolíneec. Na základe tohto práva obchodníci museli tri dni vystavovať svoj tovar v meste a až tak mohli pokračovať v ceste. Kežmarčania sa dlhé roky snažili získať toto právo, ale nepodarilo sa im to. Príhodná chvíľa nastala, keď sa husiti pravdepodobne ľst'ou zmocnili Kežmarku a vylúpili ho. Okrem vecí si odniesli aj živú korisť- kežmarských senátorov a spišského prepošta, ktorý dúfal, že silné mestské múry ho ochránia pred nepriateľom. Za zajatcov žiadali husiti výkupné. Mesto vykúpilo konšelov za veľmi vysokú cenu. Horšie pochodil prepošt, ktorého nikto nevykúpil, hoci bol bohatý. Husiti ho odviekli so sebou až do Prahy, kde aj zomrel. Po odchode husitov a zrátaní všetkých škôd, ktoré husiti zanechali, jeden konšel dostal nápad, ako využiť danú situáciu v prospech mesta. Rozhodli sa napísať kráľovi Žigmundovi Luxemburskému a požiadať ho o potvrdenie mestských práv, pretože husiti im ich zničili či spálili. Medzi práva nenápadne vložili i právo skladu. Kráľ potvrdil všetky privilégia vrátane práva skladu. Tento podvod nezostal dlho utajený. Dozvedeli sa o ňom Levočania. Nevraživosť vzrástla natoľko, že prepukla až v otvorený konflikt, ktorý trval s väčšími či menšími prestávkami cca 100 rokov. Vojna medzi mestami zúrila i v prvej polovici 16. storočia. Útoky viedli raz Kežmarčania, inokedy Levočania. Pri útokoch na jednotlivé mestá ničili i okolité dediny. V čase zápasu o uhorský trón boje medzi mestami utíchli, no nie nadhlo. Len čo nastalo obdobie pokoja, odkázali Levočania Kežmarčanom, že ich mesto bude dobrým kapustnískom pre Levoču a až boj pokračoval. Najprv zaútočil Kežmarok, ale pretože Levoča bola dobre opevnená, svoju zlosť si vylievali plienením okolitých dedín, napríklad : Iliášoviec, Spišského Štvrtku, Závady, Ulože či Klčova. Potom Levočania zaútočili na Kežmarok a tiež vyrabovali okolité dediny. Jednotlivé útoky i obliehania boli rozličné. Raz sa stalo, že kežmarské vojsko pod velením Laského sa nestihlo ani poriadne zastaviť pod múrmi Levoče a už utekalo domov. Levočanom totiž stačilo zastrelit' koňa, na ktorom sedel kežmarský veliteľ. Inokedy boj trval dlhšie. V roku 1558 Levoča definitívne pokorila Kežmarok a dosiahla zrušenie práva skladu pre Kežmarok.

5.2. Ján Jiskra z Brandýsa a bratrci

Prvá polovica 15. storočia je poznačená príchodom husitov. Po ich odchode nenastáva obdobie pokoja na Spiši. Kráľovná Alžbeta, vdova po kráľovi Albertovi, povoláva z Čiech Jána Jiskru z Brandýsa, aby hájil záujmy jej syna Ladislava Pohrobka, ktorý sa narodil po smrti svojho otca. Tento šľachtic značne poznačil dejiny Spiša v 15. storočí. V roku 1441 dobyl Kežmarok, v roku 1442 Richnavský hrad. Od panovníčky získal najväčšiu pevnosť kraja – Spišský hrad. Časť vojska, bratrství, opustila Jána Jiskru. Títo uskutočňovali zbojnícke výpravy na celý Spiš. V roku 1447 sa zmocnili Gelnice a udržali si ho až do roku 1462. V roku 1453 sa zmocnili Marcelovho hradu. Bratrství sa udržali v našom regióne až do roku 1474, kedy ich vyhnal kráľ Matej Korvín. Časť bratrstveho vojska prešla do jeho povestného Čierneho pluku. Kráľ Matej Korvín odmenil šľachtica Imricha Zápoľského za finančné pôžičky i verné služby v boji proti Jiskrovi a bratrstvom tak, že mu daroval Spišský hrad i 11 spišských miest spolu s dedinami k nemu patriacimi. Mestečká potom nevykonávali robotné povinnosti, ale platili podobne ako kráľovi peňažné dávky tzv. liberi denarii. Medzi ľuďom bol kráľ Matej Korvín veľmi obľúbený. Dodnes existuje množstvo povestí, rozprávok, ktoré sa viažu k jeho osobe.

5.3. Rómovia na Spiši

Rómovia sa objavili v Uhorsku v roku 1417. Už 18. apríla 1423 kráľ Žigmund Luxemburský im dal v Spišskom Podhradí list slobody. Na základe tohto povolenia sa mohli usadiť v krajine. Časom získali rôzne prezývky ako kender, konidrač, farahun a pod. Predpokladá sa, že priezviská Žigo, Žiga sú odvodené od krstného mena tohto panovníka – Žigmunda, ktoré Rómovia prijali na znak úcty k tomuto panovníkovi. I Mária Terézia vydala nariadenie, podľa ktorého sa mali Rómovia usadiť a prestať kočovať po krajine. Nariadenie sa minulo účinkom. Spišská stolica im dokonca zakázala nosiť krikľavé červené alebo žlté šaty. Najčastejšie sa Rómovia živili kováčstvom, korytárstvom, chovom koní, muzikou, alebo žobrali prípadne kradli, čím si znepriatelili miestne obyvateľstvo. Na našom území žijú viac ako 600 rokov.

5.4. Zbrane

Pretože sa v 15. storočí veľa bojovalo, mali by sme vedieť, čím sa vlastne bojovalo. Do 15. storočia sa bojovalo kopijou, sekerou, budzogaňom, mečom, strelami. Od 15. storočia sa začali používať i u nás delá a pušky. Vojsko tvorila šľachta a žoldnieri, čiže za plat bojujúci vojaci. Pretože žold dostávali nepravidelne, nahrádzali si ho plienením. Z mnohých žoldnierov sa stali krutí zbojníci.

5.5. Zbojníci

V dobe nepokojov a šarvátok je i veľa zbojníkov. Tak to bolo i v 16. storočí . Najväčším zbojníkom v našom kraji bol Žigmund Gašparek. Františkovi Bebekovi sa ho podarilo chytiť a odviesť do väzenia v Levoči. Neskôr bol sťatý vo Viedni. No rabovaniu- zbojníčenie sa venovali i bohatí velitelia či šľachtici. Dvaja z nich zasiahli i do života našich predkov. Bol to Matúš Bašo, veliteľ hradu Muráň a Albert Lasky, majiteľ Kežmarského hradu. Matúš Baša s bratmi často robili z Muránskeho hradu výpady na Spiš, hlavne do údolia Hornádu a na Levoču. Medzi Laskym a Bašovcami vzniklo priateľstvo a koristiť si delili. Lasky síce vlastnil vďaka bohatým manželkám veľké majetky, ale všetko premrhal a majetky zaťažil pôžičkami, prípadne ich dal do zálohu, tak vlastne prišiel neskôr i o Kežmarský hrad. V roku 1531 sa podarilo chytiť Bašu pri dedinkách a v Levoči ho zavreli. Skončilo sa i priateľstvo s Laskym, pretože mu „zabudli “ dať polovicu z koristi. Lasky sa im pomstil tak, že im vyraboval Muránsky hrad v čase ich neprítomnosti. Neskôr Demeter a Matej Bašo vyrabovali kláštor v Letanovciach. Mníchov vyhнали a chceli sa tu usadiť, ale kráľovskí vojaci z Levoče ich prepadli a pri Hrabušiciach rozohnali. Bratia sa ukryli a opevnili na svojom hrade. Päť mesiacov obliehalo kráľovské vojsko hrad na čele s veliteľom Salmom, kým ho nedobylo. Zranený Bašo ušiel a chcel sa dostať do Poľska. Na úteku ho istý bača spoznal a udal. Salm chytil zbojníka a neskôr ho dal sťat'. Na pomery vtedajšej doby teda mala vplyv dvojitvárnosť niektorých pánov. Nastala surovosť v mravoch. Zbojnícke bandy šarapatili a za dobrý žold vstúpili ku hocikomu do služieb.

5.6. Pošta

Vznik a rozvoj pošty spadá do 16. storočia . V roku 1556 bola zriadená poštová linka z Hýb cez Lučivnú, Hôrku, Korytné až do Širokého. Poštu vozil konský záprah. Okrem korešpondencie cestovali dvakrát týždenne i osoby. Za list sa platilo tak, že polovicu zaplatil odosielateľ a druhú polovicu prijímateľ.

5.7. Boj o uhorský trón

Po bitke pri Moháči a následnej smrti kráľa Ľudovíta Jagelovského nastalo obdobie boja o prázdny uhorský trón. O uhorskú korunu sa uchádzali Ján Zápoľský a Ferdinand Habsburský. Spiš sa rozdelil na dva tábory. V jednom boli prívrženci Jána Zápoľského, napríklad Kežmarčania a v druhom prívrženci Ferdinanda Habsburského, napríklad Levoča ,

Gelnica. Počas bojov o trón Levočania zničili Markušovský hrad. Boj prebiehal aj medzi Gelnicou a Spišským hradom. Trón nakoniec získal Ferdinand Habsburský.

5.8. Poplatky vo feudalizme

Uhorsko potrebovalo veľa žoldnierskeho vojska. Vojsko treba platiť, odievať, poskytovať mu ubytovanie a stravu, krm pre kone. Na to potrebovalo obrovské množstvo peňazí. Poplatok odvádzaný armáde za ochranu sa volal ducu. Okrem toho odvádzali svojmu zemepánovi deviatok – nonu, cirkvi desiatok – dežmu, Turkom, ktorí okupovali časť nášho územia- haráč.

5.9. Protihabsburské povstania

17. storočie neprinieslo obyvateľstvu nášho regiónu pokoj, práve naopak. Naďalej pokračujú boje s Turkami, ktorí sa objavili i na Spiši. Na druhej strane šľachta sa cítila ohrozená silnejúcou cisárskou mocou a na obranu svojich práv neváhala zdvihnúť zbraň. Celé toto storočie i začiatok nasledujúceho storočia sa nesie v znamení protihabsburských povstaní. Prvé vyvolal Štefan Bočkaj v roku 1604 a trvalo do roku 1606. Tragický bol vpád bočkajových hajdúchov koncom roku 1604 a na jar roku 1605. Vyplienili Spišskú Kapitulú a okolité dediny. Druhé povstanie vyvolal Gabriel Bethlen v roku 1619 a trvalo do roku 1626. Už na začiatku jeho povstania bol opäť napadnutý Spiš. Po tomto vpáde jeho vojsk nastal úpadok miest a klesol aj počet obyvateľov. Príčinou bolo násilné branie potravín, dobytka i morové epidémie. Povstanie Juraja Rákociho I. v rokoch 1644- 1645 nezasiahlo Spiš. Povstanie Imricha Tökölyho, ktorý žil na Kežmarskom hrade, opäť riadne zasiahlo náš región. Za jeho povstania došlo i k pomenovaniu povstalcov. Začali ich volať kuruci a cisárske vojsko nazvali labanci. Vo všeobecnosti sa vtedy hovorievalo, že kuruci prejdú za pol dňa toľko ako labanci za celý deň. Kuruci plienili hlavne okolie Spišskej Novej Vsi, Kežmarku, Spišského Štiavnika a ďalších miest a dedín. Po skončení tohto povstania nastalo na Spiši relatívne pokojné obdobie, ktoré vytváralo dobré predpoklady pre rast počtu obyvateľstva, rozvoj miest, mestečiek a obcí.

5.10. Turci na Spiši

V roku 1526 sa odohrala bitka pri Moháči medzi tureckým a uhorským vojskom. Bitka trvala krátko, ale jej dôsledky sme znášali takmer 150 rokov. Uhorské vojsko bolo porazené a pri úteku zahynuli dvaja arcibiskupi, priatelia biskupi ba i uhorský kráľ Ladislav Jagelovský. Turci postupne obsadzujú juh dnešného Slovenska. Zmocňujú sa postupne miest, hradov a pomaly postupujú na sever krajiny. Najviac ich lákali stredoslovenské banské mestá, ale záujem mali

i o Spiš. Predpokladáme, že začiatkom 17. storočia to boli výzvedné turecké oddiely, ktoré sa objavili na Spiši. Jeden takýto oddiel prenikol do hnileckej doliny a chcel sa zmocniť mesta Gelnice, kde sa ťažila meď, zlato, striebro. Avšak, keď zistili, že mesto je dobre opevnené a má i početné vojsko, odtiahli bez boja. Druhý oddiel sa objavuje pri Spišskej Novej Vsi. Turci k nám doniesli nielen porobu, ale obohatili naše kraje i o pestovanie nových plodín ako je kukurica, hrozno, marhule, broskyne či čerešne.

5.11. Vláda Márie Terézie a Jozefa II.

Rozvoju nášho regiónu vo veľkej miere prospeli reformy osvietených panovníkov Márie Terézie a Jozefa II. (1740-1790). Azda najvýznamnejšou bola urbárska regulácia z rokov 1766- 1772, ďalej školská reforma, tolerančný patent z roku 1781 a zrušenie nevoľníctva v roku 1785. Za vlády Márie Terézie ožilo baníctvo na Spiši. V roku 1769 vydala tzv. „Normatívum“, ktoré sa dotýkalo šetrenia lesov, pretože upravovalo rúbanie vyrastených stromov a nariaďovalo sadenie nových stromov. Tejto energetickej panovníčke sa podarilo získať späť po 360 rokoch 13 zálohovaných spišských miest.

5.12. Buržoázna revolúcia a zánik poddanstva

19. storočie sa nevyznačovalo takými vojenskými konfliktami ako predchádzajúce obdobie. Vtedy veľa ľudí trápili vojny a epidémie. Myšlienky Veľkej francúzskej buržoáznej revolúcie- bratstvo, rovnosť, sloboda- našli svoj ohlas i u nás na Spiši, konkrétne v Smižanoch. Sedliaci začali za pôvodcu svojej biedy označovať šľachtu. Rok 1831 bol pre Spiš tragický. Predchádzali mu neúrodné roky a taktiež cholerová epidémia, ktorá sa v lete roku 1831 preniesla z Haliča na naše územie. Zasiahla i Šariš a Zemplín. Na cholera zomrelo v našom regióne 5400 osôb. Ľudia si protiepidemiologické opatrenia vrchnosti a hlavne sypanie chlóru do studní vysvetľovali ako snahu pánov otráviť ich. Stáročiami nakopený útlak zo strany zemepánov znásobený hroznou chorobou priniesol revolučný výbuch. Povstanie, ktoré sa rozohorelo na Zemplíne malo svoju najkrvavejšiu podobu práve na Spiši. Bolo to v Krompachoch, v Kluknave, Richnave, Odoríne, Bijacovciach, Domaňovciach a už spomínaných Smižanoch. Odplata zo strany zemepánov nedala na seba dlho čakať. Hlavných rebelov pochytili a odsúdili v Levoči. Od polovice 19. storočia zanikajú nielen v Európe, ale i u nás stavovské bariéry medzi ľuďmi. Vonkajším znakom bola revolúcia v rokoch 1848-1849. Bojové akcie na Spiši vrcholili v roku 1849. Aj sem prišli povstalecké a cisárske vojská, ale domáci na nich pozerali s nevôľou. Druhá polovica 19. storočia je poznačená pomäťarčovaním miest a obcí v našom regióne. Tento proces začal v sedemdesiatych rokoch

a prvá obec, ktorá si zmenila názov bol Vondrišiel, dnes Nálepko na Merény. Ďalšími boli Smižany, ktoré sa premenovali na Szepes – Sumengh . Koniec tohto storočia sa nesie vŕšahovalectvom, hlavne do Ameriky.

5.13. Ťažba nerastných surovín

Ako sme už spomenuli, ťažba i spracovanie nerastných surovín majú na Spiši dlhé korene. Ich začiatok spadá ešte do predhistorickej doby. Neobyčajné rudné bohatstvo vytvorilo predpoklady pre prudký ekonomický rozmach Spiša už od najstarších období eneolitu, najmä však na prahu doby bronzovej okolo roku 1800 pred naším letopočtom. Podzemné rudné bohatstvo Slovenského rudohoria umožnilo prudký rozvoj metalurgie, vďaka ľudu koštianskej skupiny. Rozvoj metalurgie okolo roku 1500 pred naším letopočtom vytvoril optimálne predpoklady pre rozmach otomanskej kultúry, ktorú možno považovať za jednu z najpozoruhodnejších a najvyspelejších pravekých kultúr nielen Spiša, ale i širších európskych oblastí .Na konci staršej doby železnej (700-400 rokov pred naším letopočtom) bohaté náleziská železa urýchlili hospodársky pokrok. V druhej polovici 12. storočia kolonizácia Spiša nemeckým obyvateľstvom značne prispela k rozvoju baníctva. V čase stredoveku sa v našom regióne ťažilo zlato, striebro a meď. Neskôr pribudla i ťažba železnej rudy. Na Spiši boli bohaté lesy, ktoré poskytovali dostatok dreva uhliarom, ktorí z neho robili drevené uhlie a to sa používalo pri tavení železnej rudy. Hotové železo sa dokonca vyvážalo i do zahraničia, najmä Krakova, potom do Ruska a Sliezska. Medzi najvýznamnejšie banské mestá patrili Gelnica a Smolník. Mohutný rozvoj ťažby a obchodu s meďou trval do polovice 15. storočia. Na podnet Mateja Rolla začala sa v Gelnici a v blízkom okolí ťažiť i železná ruda. Zakrátko sa mesto preslávilo chýrnymi mečmi a prilbami. Rollovou zásluhou sa ťažba železnej rudy rozšírila i do Žakaroviec. Možno to bol dôvod prepadnutia žakarovských baní Gelničanmi v roku 1570. V roku 1551 založil Daniel Gundelfinger, kapitán Richnavského hradu, prvý hámor s hutou v Krompachoch. O niečo neskôr v roku 1586 vznikol hámor v Prakovciach. V 17.-18. storočí ožila ťažba medenej rudy v Gelnici a železnej rudy v Smolníku. Za zmienku stojí spomenúť i jedno z najväčších umelo vytvorených banských diel v našom regióne, a to jazero v Úhornej, neďaleko Smolníka. Hrádza bola dokončená v roku 1789. Voda z jazera sa viedla podzemným kanálom do bani v Smolníku, kde poháňala banské stroje. V 19. storočí v Gelnici a v jej blízkom okolí pokračuje ťažba železnej rudy. Vznikli nové huty, napríklad Mária , Matilda. Tu sa vyrábali najprv medené a neskôr železné drôty. V Gelnici a v okolí vznikli drobné závody na výrobu klincov, reťazí a pod. V roku 1810 vznikla ďalšia železiareň, a to v Žakarovciach. Jej majiteľom bol A. Pacza. Neskôr

získala túto prevádzku rodina Menesdorferová, ktorá značne rozšírila závody na spracovanie železnej rudy. Napríklad v roku 1856 sa v hute Mária vyprodukovalo asi 30 000q surového železa. Na zlepšenie prepravy vyťaženej rudy tu postavili prvú zubačku v Uhorsku (1882-1899). Dôvodom neskoršieho zrušenia tejto zubačky, ktorá viedla zo Žakaroviec do Mária Huty (dnes súčasť Gelnice) bola pravdepodobne dostavba železničnej trate Košice – Bohumín, ako i zníženie ťažby rudy na konci storočia. Časť tejto zubačky je dodnes funkčná a je súčasťou ozubnicovej železnice zo Štrby na Štrbské Pleso. Zubačku vystriedala výstavba lanovky, ktorá viedla zo Žakaroviec cez kopec do Krompách. V Kluknave sa po prvý raz použila elektrolýza na dobývanie medi z rúd.

Použitá literatúra :

J. Vencko : Dejiny štiavnického opátstva na Spiši, 1927

Banická dedina Žakarovce, SAV 1956

F. Žifčák a kol. Smižany, Modrý Peter, 1993

A. Fiala, A. Vallašek, G. Lukáč : Spišský hrad, Osveta 1988

N. Baráthová : Nad Kežmarkom vietor veje, 1990

Thurzov hrad v Gelnici

M. Badík, E. Pavlík : Gelnica a okolie, Východoslovenské vydavateľstvo, Košice 1980

Okres Spišská Nová Ves – klenotnica pamiatok, Východoslovenské vydavateľstvo, Košice 1980

O.Petrociová: Z dejín lekárni v Levoči v 16.stor. Vlastivedný zborník Spiš č.5

J.Beňo: Dedinská kolonizácia horného Spiša na sklonku mladšej doby kamennej, Vlastivedný zborník č.3- 4

J.Kočiš: Neznámy Jánošík, Martin 1986

I.Puškár, B.Puškárová: Spišská Sobota, Tatran Bratislava 1977

M.Slivka,A Vallašek: Hrady a hrádky na východnom Slovensku, Východoslovenské vydavateľstvo Košice 1991

J.Vladár :Umenie dávneho Spiša, Vydavateľstvo Pallas, Bratislava 1978

N. Baráthová: Kežmarský hrad, Vydavateľstvo Osveta ,Martin 1989,ISBN 80-217-0085-8

M.Števík a kol.: Ľubovniansky hrad, Ľubovnianske múzeum v Starej Ľubovni 2006,ISBN 80-968783-9-5

I.Chalupecký, M.Smatana : Hrad Ľubovňa, vydavateľstvo Osveta, Martin 1987

A.Fiala,A.Vallašek,G.Lukáč : Spišský hrad , Vydavateľstvo Osveta ,Martin 1988.70-064-88
SHR

Spiš-Atlas regiónu, Mapa Slovakia s.r.o. Bratislava 2000, ISBN 80-88716-94-2

Z minulosti Spiša II/1994, Ročenka Spišského dejepisného spolku , Levoča 1994, ISBN 80-966964-1-6

Z minulosti Spiša V-VI 1997/1998, ročenka Spišského dejepisného spolku, Levoča 1999, ISBN 80-966964-5-9

Ičko, kultúrno-spoločenský mesačník mesta, Mestský úrad v Spišskej Novej Vsi, Bratislava 2012

Zdroje obrázkov z internetu aktuálne k 5.12.2013

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/48/Slovakia_Spis.gif

<http://www.penzionmilka.sk/wp-content/gallery/spissky-hrad/spissky-hrad1.jpg>

<http://www.hrady.sk/img/gelnica002.jpg>

<http://www.apartmanalex.sk/wp-content/uploads/2012/07/kezmarsky-hrad.jpg>

http://www.zdiar.sk/images/stories/_atrakcie/_hrady/lubovniansky_hrad.jpg

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/60/Markusovce_hrad_-_archiv_rodiny_Mariassy.jpg

http://www.markusovce.sk/cms/pics/fotogaleria/obrazok_sk_58.jpg

<http://www.hrady.sk/img/richnava008.jpg>

http://m4.aimg.sk/fdetail/mf_162883943_d1d517e3682e7702259fbee1e5c20617.jpg

http://www.kamnavylet.sk/images/goals/499/large_1865.jpg?1318494922

http://www.regionkosice.com/fileadmin/user_upload/Spi_/Kulturne_dedicstvo/Jaklovce_Csak_yho_kastiel/DSC_1613m.jpg

<http://forum.obnova.sk/sites/default/files/resize/remote/196d0fbbbaea9f13e6b01819a440ab92-950x713.jpg>

http://img.flog.pravda.sk/2009/08/04/dxr_247572_m.jpg

<http://rkc.levoca.sk/klastor.html>

www.kapitula.sk/katedrala/?grp=1201356914&value=12013

www.cervenyclastor.sk/historia/

<http://www.slovenskyraj.sk/aktuality/011008spdennik.html>

<http://religiask.blogspot.sk/2011/02/pisari-na-skale-uticista.html>

korzar.sme.sk/c/4425885/marcelov-hrad-na-zelenej-hore-mal-upevnovat-pozicie-krala.html

www.praveorechove.com/newsread1.php?newsid=1071

www.helcmanovce.sk/inpage/kastiel/

www.zamky.sk/hrady-a-zamkyholumnicky-hrad

https://www.google.sk/?gws_rd=cr&ei=p7-gUuS_KIHLtQbStICIBA#

https://www.google.sk/?gws_rd=cr&ei=L7UvufOslw

https://www.google.sk/?gws_rd=cr&ei=IsSgUonDNsrNswaZsvCYAw#

https://www.google.sk/?gws_rd=cr&ei=IL2gUuCNHondtAatt4CoCQ#